

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde NATO'nun Dönüşüm Süreci ve Koruma Sorumluluğunun Normatif Gelişimi: Konstrüktivist Bir Analiz

The Transformation Process of NATO in the Post-Cold War Era
and the Normative Development of the Responsibility to Protect:
A Constructivist Analysis

Anıl DERELİ*
Soyalp
TAMÇELİK **

* Jandarma İstihkam Binbaşı,
Jandarma Genel Komutanlığı,
Doktorant, Ankara Hacı Bayram
Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, Uluslararası
İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye
ORCID: 0009-0006-5182-9208,
e-posta: anildere11@gmail.com

** Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram
Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, Uluslararası
İlişkiler Bölümü, Ankara, Türkiye
ORCID: 0000-0002-2092-8557,
e-posta: soyalp@hotmail.com

Öz

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemde yaşanan yapısal değişim NATO'nun kurumsal ve fonksiyonel olarak kapsamlı bir dönüşüm sürecine girmesine neden olmuştur. Uluslararası sistemdeki değişen koşullara dinamik bir adaptasyonu beraberinde getiren ve halen devam etmekte olan bu dönüşüm sürecinin etkileri yalnızca NATO ile sınırlı kalmamış; aynı zamanda özellikle düşünsel ve normatif yapıların yeniden inşası ve dönüşümü noktasında uluslararası sistem düzeyinde de birtakım sonuçları beraberinde getirmiştir. Bu makale NATO'nun dönüşümü ile Koruma Sorumluluğu doktrinin gelişim süreçleri arasındaki ilişkiyi Konstrüktivist bir bakış açısı çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, Konstrüktivizmin sunduğu teorik perspektiften faydalanmak suretiyle NATO'nun tecrübe ettiği dönüşüm sürecine paralel olarak Bosna-Hersek, Kosova ve Libya'da gerçekleştirdiği insani müdahale uygulamalarının Koruma Sorumluluğu kavramının normatif gelişimine etki ederek uluslararası sosyal yapıların inşasına katkı sağladığı öne sürülmüştür. Yapılan analiz neticesinde ittifakın bölgesel bir aktör olarak yalnızca kendi bünyesinde değil, aynı zamanda sistem seviyesinde norm üretebilme potansiyeline sahip bir uluslararası örgüt olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: NATO, Konstrüktivizm, Koruma Sorumluluğu, Norm Yaşam Döngüsü, İnsani Müdahale

Abstract

The structural change in the international system in the post-Cold War period has caused NATO to transform both institutionally and functionally. Requiring a dynamic adaptation to the changing conditions of the international system, this comprehensive and ongoing transformation process has not only affected NATO but also brought about certain consequences at the international system level, particularly in the reconstruction and the transformation of ideational and normative structures. This article aims to examine the relationship between NATO's transformation and the development processes of the Responsibility to Protect doctrine within the framework of Constructivist theory. By utilizing the theoretical perspective offered by Constructivism, it argues that NATO's humanitarian interventions in Bosnia-Herzegovina, Kosovo, and Libya—carried out in parallel with its transformation process—have contributed to the construction of international social structures by influencing the normative development of the Responsibility to Protect concept. As a result of the analysis, it concludes that NATO, as a regional actor, is an international organization that has the potential to produce norms not only within itself but also at the system level.

Keywords: NATO, Constructivism, Responsibility to Protect, Norm Life Cycle, Humanitarian Intervention

Geliş Tarihi / Submitted:
01.01.2025

Kabul Tarihi / Accepted:
04.08.2025

Extended Summary

This article aims to examine the relationship between North Atlantic Treaty Organization's (NATO's) transformation process and the development processes of the Responsibility to Protect (R2P) doctrine within the framework of Constructivist theory. Studies examining NATO's contribution to the development of the R2P doctrine generally attempt to clarify, in an affirmative or critical manner, the effects of the alliance's intervention-oriented practices on the development process of the R2P norm by using examples such as the interventions in Bosnia-Herzegovina, Kosovo, and Libya. These studies address the issue from an agent-centric approach. On the other hand, some research scrutinizes NATO's interventions within the framework of R2P's application, assessing the alliance's actions in terms of the doctrine's content, scope, and limitations. Studies in this group evaluate the actions of the agent with a norm-oriented approach. This article seeks to answer the question of "What is the relationship between NATO's functional transformation process in the post-Cold War period and the development of R2P as a norm?" from a theoretical perspective.

Based on the Constructivist theory's conceptualization of structure and its solution to the agent-structure debate, this study argues that NATO's transformation process in the post-Cold War period, due to structural change, has contributed to the construction of the R2P norm. In this context, the transformation of NATO in the post-Cold War period to conduct "out-of-area" operations is examined in terms of structural effects, while the norm of R2P has been addressed as a structural element within the framework of Constructivist theory. As a result, the analyses have determined that NATO, in parallel with its transformation process, has contributed to the construction of the R2P norm by functioning as an agent that implements practices based on material power.

This article, which uses qualitative research techniques, is composed of two main sections. On the theoretical level, it takes the structural conceptualization of Constructivism, its solution to the agent-structure debate, and the Norm Life Cycle model as its basis. For its empirical analysis, it examines NATO's interventions in Bosnia-Herzegovina, Kosovo, and Libya with the multiple case analysis method. In the data collection process, the study uses primary and secondary sources, such as academic literature, official documents, decisions of international organizations, press releases, reports of international commissions, and written press news. For the data analysis, the study employs the interpretative analysis method and the process monitoring technique together to show the impact of NATO's transformation on the normative development of the R2P.

The first section, titled "The Effects of Structural Change on Agency: NATO's Transformation in the Post-Cold War Era", discusses the theoretical dimension of the subject. The subheadings of the section include "The Rationalist Theories Understanding of Structure and Constructivist Solution", "Norm Life Cycle Model", and "The Effects of the Structural Change in the International System in the Post-Cold War Period on NATO". The second part of the article, titled "Structural Consequences of NATO's Transformation and the Normative Development of the Responsibility to Protect", addresses the subject in its empirical dimension. As its case studies, the article examines NATO's interventions in Bosnia-Herzegovina and Kosovo, which were carried out in parallel with the transformation under the effect of structural change after the Cold War, the emergence and normative development of R2P, and finally the Libya intervention.

Giriş

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemin tek kutuplu bir yapıya dönüşmesi uluslararası güvenlik anlayışında kapsamlı bir paradigma değişimini beraberinde getirmiştir. Bu yeni dönemde askeri tehdit ve devlet merkezli geleneksel güvenlik yaklaşımı yerini ekonomik, çevresel, toplumsal ve insani konuları da içeren daha kapsayıcı bir güvenlik anlayışına bırakmıştır. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ise yeni güvenlik ortamına uyum sağlamak üzere kurumsal ve fonksiyonel olarak kapsamlı bir dönüşüm sürecine girmiştir. Uluslararası sistemdeki değişen koşullara dinamik bir adaptasyonu beraberinde getiren ve halen devam etmekte olan bu süreç dahilinde NATO, klasik bir savunma ittifakı olmanın ötesine geçerek aynı zamanda siyasi ve normatif bir aktör kimliğine bürünmüştür. Bu dönüşüm sürecinde örgüt, tecrübe ettiği genişleme süreçlerinin yanı sıra kriz yönetimi kapsamında icra ettiği faaliyetlerle de bölgesel ve küresel istikrara katkıda bulunmuştur. NATO'nun özellikle kriz yönetimi kapsamında icra ettiği askeri müdahaleler yalnızca sahada yaşanan ağır ve kapsamlı insan hakları ihlallerini sonlandırmakla kalmamış, aynı zamanda insani güvenliğe yönelik normların oluşmasına da katkı sağlamıştır. Bu makale NATO'nun dönüşüm sürecinin Koruma Sorumluluğu (R2P) normunun ortaya çıkışı ve gelişimi üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır.

NATO'nun, R2P doktrini ile ilişkisini konu edinen çalışmalar genel olarak Bosna-Hersek, Kosova ve Libya müdahalesi gibi örneklerden yola çıkarak ittifakın müdahaleye yönelik pratiklerinin R2P normunun gelişim süreci üzerindeki etkilerine olumlayıcı ya da eleştirel bir dille açıklık getirmeye çalışmaktadırlar. Bu çalışmalar, meseleyi fail odaklı bir yaklaşımla ele alırlar. Örneğin Alex Bellamy NATO'nun Kosova müdahalesinin R2P kavramının gelişiminde bir katalizör görevi gördüğünü belirtirken,¹ Jennifer Welsh Libya müdahalesini uluslararası toplumun R2P'yi anlama ve uygulama konusunda ilerlemesi için bir şans olarak görmektedir.² Aksi görüşü savunan Ghassen Ben Hadj Larbi ise NATO'nun Libya müdahalesinin R2P'nin yanlış bir uygulanması olduğunu öne sürmektedir.³ Diğer taraftan Koruma Sorumluluğunun uygulanması bağlamında NATO'nun müdahalelerini inceleyen çalışmalar ise ittifakın müdahale pratiklerini R2P'nin içeriği, kapsamı, sınırları gibi unsurlar üzerinden analiz ederler. Bu grupta yer alan çalışmalar norm odaklı bir yaklaşımla failin eylemlerini değerlendirmektedirler. Bu çerçevede Edward Newman ve Gëzim Visoka NATO'nun Kosova müdahalesini insani ve normatif gerekliliklerle uyumlu, güvenliğe yönelik başarılı bir uygulama kapsamında ele alırken,⁴ Geir Ulfstein ve Hege Føsum Christiansen Libya müdahalesinde Kaddafi'nin devrilerek rejim değişikliğine gidilmesini eleştirmektedir.⁵ Anne Orford, Libya müdahalesinde NATO'nun yalnızca normatif gerekliliklerle değil, aynı zamanda stratejik saiklerle hareket ettiğini iddia etmektedir.⁶ Andre Carati ise Libya müdahalesinden yola çıkarak R2P'nin evrenselliği ile NATO'nun partikülarist yapısı ve askeri

1 Alex Bellamy, "Kosovo and the Advent of Sovereignty as Responsibility", *Journal of Intervention and Statebuilding*, 3:2, 2009, 163-184.

2 Jennifer Welsh, "Civilian Protection in Libya: Putting Coercion and Controversy Back into RtoP", *Ethics & International Affairs*, 25:3, 2011, s. 261.

3 Ghassen Ben Hadj Larbi, "The Libyan Crisis in the Evolution of R2P as an International Norm", *Forum of International Development Studies*, 46:10, 2016, 17-19.

4 Edward Newman ve Gëzim Visoka, "NATO in Kosovo and the Logic of Successful Security Practices", *International Affairs*, 100:2, 2024, 631-653.

5 Geir Ulfstein ve Hege Føsum Christiansen, "The Legality of the NATO Bombing in Libya", *International and Comparative Law Quarterly*, 62:01, 2013, 159-171.

6 Anna Orford, "NATO, Regionalism, and the Responsibility to Protect", Ian Shapiro ve Adam Tooze (ed.), *Charter of the North Atlantic Treaty Organization: Together with Scholarly Commentaries and Essential Historical Documents*, Yale University Press, New Haven, 2018, 1-19.

doğasının uyumsuzluğuna dikkat çekmekte ve NATO'nun R2P'nin genel bir uygulayıcısı olamayacağı görüşünü savunmaktadır.⁷

Söz konusu örneklerde de görüldüğü üzere NATO müdahalelerinin, R2P doktriniyle olan ilişkisi literatürde genel olarak ya fail ya da norm odaklı bir yaklaşımla ele alınırken, aralarındaki etkileşimi teorik bir bağlamda inşa ilişkisi çerçevesinde açıklamaya çalışan çalışmalara akademik yazında yeterince yer verilmemiştir. Bu makalede ise söz konusu tespitten hareketle “Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO'nun fonksiyonel dönüşümü ile R2P normunun gelişimi arasında nasıl bir ilişki söz konusudur?” sorusuna teorik düzlemde yanıt aranmıştır.

Konstrüktivist teorinin, yapı kavramsallaştırması ve yapı-fail tartışmasına getirdiği çözüm önerisinden faydalanmak suretiyle NATO'nun Soğuk Savaş sonrası dönemde yapısal değişime bağlı olarak geçirdiği dönüşüm sürecinin R2P normunun inşasına katkı sağladığı öne sürülmüştür. Bu minvalde, Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte sistem genelinde vuku bulan yapısal değişikliğin NATO üzerindeki etkileri, örgütün alan dışı operasyonları icra edebilecek şekilde fonksiyonel dönüşümü ve bu bağlamda gerçekleştirdiği pratikler ile (Bosna-Hersek, Kosova ve Libya müdahaleleri) sınırlandırılmıştır. R2P normu ise Konstrüktivist teori çerçevesinde yapısal bir unsur olarak tanımlanmıştır. Yapılan analiz neticesinde geçirdiği dönüşüm sürecine paralel olarak NATO'nun, maddi güce dayanan pratikleri uygulayan bir aktör olarak fonksiyon göstermek suretiyle R2P normunun inşasına katkı sunduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle ittifakın bölgesel bir aktör olarak yalnızca kendi bünyesinde değil, aynı zamanda sistem seviyesinde norm üretebilme potansiyeline sahip bir uluslararası örgüt olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın amaçları açısından iki hususun altının çizilmesi önem arz etmektedir. İlk olarak Konstrüktivizme göre normlar, soyut ve düşünsel yapılar oldukları için uluslararası sistem düzeyinde meydana gelen yapısal değişiklikler fail üzerinde gözlemlenebilir sonuçlar yaratmasına rağmen, fail düzeyinde meydana gelen dönüşümün yapısal sonuçlarını somut olarak gözlemlemek mümkün değildir. Makalede bu sorunun çözümü amacıyla Martha Finnemore ve Kathryn Sikkink'in Norm Yaşam Döngüsü (*Norm Life Cycle*) modeli Konstrüktivist analize dahil edilmiştir.

Çalışmaya yönelik dikkat çekilmesi gereken ikinci husus ise konunun teorik boyutu ile alakalıdır. Analiz birimi olarak devlet merkezli bir yaklaşımı benimseyen Konstrüktivist teori çerçevesinde yapılacak bir çalışmada “NATO bir fail olarak kabul edilebilir mi?” sorusu açıklığa kavuşturulması gereken bir husustur. Makalede bu soruya kurumsalcı bir perspektiften yanıt verilmiştir. Bu perspektife göre uluslararası örgütler “eylem kapasitesi” olan “amaçsal kurumlardır”⁸ ve üyelerinin tercihlerinden bağımsız olarak kendi amaçlarını takip eden aktörlerdir.⁹ Bu bağlamda NATO'nun, yalnızca askeri bir örgüt olmayıp aynı zamanda siyasi kanadının bulunması, bununla birlikte eylem kapasitesi olan amaçsal bir aktör olması nedeniyle Konstrüktivist teori çerçevesinde bir fail olarak değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

Nitel araştırma tekniklerinin kullanıldığı çalışmada teorik düzlemde Konstrüktivizmin yapı kavramsallaştırması, yapı-fail tartışmasına getirdiği çözüm önerisi ve Norm Yaşam Döngüsü modeli esas alınırken, ampirik analizde NATO'nun Bosna-Hersek, Kosova ve Libya

7 Andrea Carati, “Responsibility to Protect, NATO and the Problem of Who Should Intervene: Reassessing the Intervention in Libya”, *Global Change, Peace & Security*, 2017, s. 294.

8 Robert Keohane, “International Institutions: Two Approaches”, *International Studies Quarterly*, 32:4, 1988, 379-396.

9 Michael Barnett ve Martha Finnemore, *Rules for the World: International Organisations in Global Politics*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2004.

müdahaleleri çoklu vaka analizi yöntemiyle incelenmiştir. Veri toplama sürecinde akademik literatür, uluslararası örgütlerin resmî belgeleri, kararları, basın açıklamaları, uluslararası komisyonların raporları ile yazılı basın haberleri gibi birincil ve ikincil kaynaklardan istifade edilmiştir. Veri çözümlemesinde yorumlayıcı analiz yöntemi ve süreç izleme tekniği bir arada kullanılarak, NATO'nun dönüşüm sürecinin R2P'nin bir norm olarak ortaya çıkış ve gelişim süreci üzerindeki etkisinin gösterilmesi hedeflenmiştir.

Çalışma iki bölüm ve yedi alt başlıktan oluşmaktadır. “Yapısal Değişikliğin Fail Üzerindeki Etkileri: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde NATO'nun Dönüşümü” başlığını taşıyan ilk bölümde konunun teorik boyutu ele alınmıştır. Bu bölümün ilk iki alt başlığında “Rasyonalist Teorilerin Determinist Yapı Kavrayışı ve Konstruktivizmin Çözüm Önerisi” ile “Norm Yaşam Döngüsü Modeline” yer verilmiştir. Üçüncü alt başlıkta ise “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Sistemde Yaşanan Yapısal Değişimin NATO Üzerindeki Etkileri” Konstruktivist teori çerçevesinde tartışılmıştır. “NATO'nun Dönüşümünün Yapısal Sonuçları ve Koruma Sorumluluğu Doktrinin Normatif Gelişimi” başlığını taşıyan ikinci bölümde konu ampirik boyutuyla ele alınmıştır. NATO'nun Soğuk Savaş sonrasında yapısal etkilere bağlı olarak geçirdiği fonksiyonel dönüşüm sürecinde gerçekleştirdiği “Bosna-Hersek Müdahalesi” “Kosova Müdahalesi”, “Koruma Sorumluluğu Doktrinin Ortaya Çıkışı ve Normatif Gelişimi” ile “Libya Müdahalesi” bu bölümün alt başlıklarını oluşturmaktadır.

1. Yapısal Değişikliğin Fail Üzerindeki Etkileri: Soğuk Savaş Sonrası Dönemde NATO'nun Dönüşümü

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemin tek kutuplu bir yapıya evrilmesiyle birlikte uluslararası sistemde yaşanan yapısal değişiklik sonrasında NATO kurumsal ve fonksiyonel olarak kapsamlı bir dönüşüm sürecine girmiştir. NATO'nun dönüşümü olarak adlandırılan bu süreci Neorealist ve Neoliberal teori çerçevesinde inceleyen akademik çalışmalar konuya yapısal değişikliğin fail üzerindeki belirleyici etkisi bağlamında açıklık getirmeye çalışmışlardır. Bu teorilere göre failin eylemlerinin uluslararası sistem seviyesinde yapısal sonuçlar üretmesi mümkün değildir. Makalenin bu bölümünde NATO'nun Soğuk Savaş sonrasında geçirdiği dönüşüm süreci Konstruktivist teori çerçevesinde analiz edilecek ve “Yapısal etkilere bağlı olarak fail düzeyinde gözlemlenen dönüşümsel süreçlerin sistem seviyesindeki yapısal sonuçları ne şekilde açıklanabilir?” sorusuna teorik düzlemde yanıt aranacaktır.

1.1. Rasyonalist Teorilerin Determinist Yapı Kavrayışı ve Konstruktivizmin Çözüm Önerisi

Uluslararası siyasetin sistem seviyesinde analiz yapan teorileri, yapıyı farklı şekillerde kavramsallaştırırlar ve yapı ile fail arasındaki ilişkiyi farklı şekillerde tesis ederler.¹⁰ 1980'li yıllarda Uluslararası İlişkiler disiplininin hâkim paradigmaları olan Rasyonalist teoriler (Neorealizm ve Neoliberalizm) uluslararası sistemi “yapı ve etkileşim içinde olan birimlerden oluşan”¹¹ bir bütün olarak tanımlarken yapı kavramsallaştırmalarında maddi yeteneklerin (ekonomik, askeri vb.) sistem genelindeki dağılımını esas alan materyalist bir ontoloji benimsemişlerdir. Bununla birlikte yapıdan faile doğru tek yönlü etkinin söz konusu olduğu determinist bir yapı anlayışını esas almışlardır.¹² Bu anlayışa göre fail düzeyinde gözlemlenen eylemlerin uluslararası sistem seviyesinde sonuçlar üretmesi mümkün değildir.

10 Alexander Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, Helin Ertem ve Suna Gülfer (çev.), Küre Yayınları, İstanbul, 2012, s.40.

11 Kenneth Waltz, *Uluslararası Politika Teorisi*, Osman Binatlı (çev.), Çınar Özen (ed.), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2015, 102-104.

12 Yasin Avcı ve Hakan Morçişek, “Uluslararası İlişkilerde Yapı-Yapan Tartışması ve Eleştirel Gerçekçilik”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 2024, s. 107.

Materyalist bir ontolojiyi esas alan determinist yapı kavrayışı Rasyonalist teoriler için birtakım sonuçları beraberinde getirmiştir. Öncelikle aktörlerin kimlik ve çıkarları ile uluslararası sistemin anarşik yapısı ve bu anarşik yapının aktörlere dayattığı “kendine yardım” mantığı uluslararası sisteme dışsal ve değişmez olarak kabul edilmiştir. Diğer taraftan uluslararası toplum, devletlerin öz çıkarlarını gerçekleştirmek için bir araya geldikleri stratejik bir alana indirgenmiştir.¹³ Bu durumun doğal bir sonucu olarak normlar gibi sosyal unsurlar öznel arası bağlamından kopararak “verili” kabul edilmiştir.¹⁴

Konstrüktivizm, Rasyonalist teorilerin benimsediği ontolojik, epistemolojik ve metodolojik varsayımların Eleştirel teorisyenler tarafından sorgulandığı ve mevcut Uluslararası İlişkiler teorilerinin Soğuk Savaş sona ererken uluslararası siyasette yaşanan gelişmeleri açıklamakta yetersiz kaldığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Konstrüktivistler, Rasyonalistlerden farklı olarak materyal yapılar kadar normatif yapıların da uluslararası siyasette önemli rol oynadığını, kimliğin aktör davranışlarını şekillendirdiğini ve yapı ile fail arasında karşılıklı bir belirlenim ilişkisi olduğunu öne sürmüşlerdir.¹⁵

Konstrüktivistlere göre uluslararası yapılar Rasyonalistlerin ya da benzer yapı kavramsallaştırmasını kullanan teorilerin iddia ettikleri gibi yalnızca materyal yeteneklerin dağılımından oluşmazlar. Uluslararası yapılar, aynı zamanda sosyal ilişkilerden meydana gelirler. Yapılar, düşüncelere bağımlıdır.¹⁶ Düşünsel yapılar, faillerin eylemlerine anlam atfetmeyi mümkün kılan ve onları açıklamaya imkân sağlayan öznel arası norm ve değerlerdir.¹⁷ Dolayısıyla Konstrüktivistler yapı kavramsallaştırmalarında normatif ve düşünsel unsurları dikkate alırlar. Bu minvalde normatif yapıların da uluslararası siyasette materyal yapılar kadar önemli bir rol oynadığının altını çizerekler.¹⁸ Maddi kaynakları sosyal bağlamından koparan Rasyonalist teorilerin aksine “maddi kaynakların ortak bilgi yapıları içerisinde şekillenen insan eylemleriyle anlam kazanabileceğini” belirtirler.¹⁹ Bununla birlikte normatif ve düşünsel yapıların aktörlerin zihinlerinde ya da maddi kabiliyetlerde değil uygulamalarda ve süreç içerisinde yer aldığını iddia ederler. Normatif ve düşünsel yapılar ile süreç arasında karşılıklı bir “bağımlılık” ilişkisi vardır. Bu ilişki uygulamalara (pratiklere ya da eylemlere) dayanmaktadır.²⁰

Konstrüktivistlerin, Rasyonalist teorilerden ayrıştığı bir diğer nokta ise kimliğe yapılan vurgudur. Konstrüktivistlere göre kimlikler çıkarların, çıkarlar ise davranışların belirleyicisidir. Alexander Wendt'e göre aktörler “kişisel kimlikler ve sosyal kimlikler” olmak üzere iki tür kimliğe sahiptir. Kişisel kimlik bir aktörün sahip olduğu ve sadece o aktöre içkin özellikleri ifade eder. Sosyal kimlik ise bir aktörün sosyal özne olarak diğerleri ile kurduğu etkileşim sonucunda inşa edilir. Aktörler aynı anda birden fazla sosyal kimliğe sahip olabilirler. Sistemik Konstrüktivizm, yapısal analizin bir gereği olarak kişisel kimliği kapsam dışı bırakır ve sosyal kimliğe odaklanır.²¹ Bu bağlamda kimlik unsurunu uluslararası sistemin dışında bırakan Rasyonalistlerin aksine Konstrüktivistler kimliğin yapısal etkiler, sistemik süreçler ve stratejik pratikler neticesinde şekillendiğini öne sürerler.

13 Christian Reus-Smit, “Konstrüktivizm”, Scott Burchill (ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Küre Yayınları, İstanbul, 2012, s.285.

14 Steven Dixon, “Humanitarian Intervention: A Novel Constructivist Analysis of Norms and Behaviour”, *Journal of Politics & International Studies*, 9, 2013, s. 132.

15 Reus-Smit, “Konstrüktivizm”, s. 279.

16 Alexander Wendt, “Constructing International Politics”, *International Security*, 20:1, 1995, s.73.

17 Klevis Kolasi, *Uluslararası Politikanın Yapısal Teorisi*, Ankara, 2016, s. 158.

18 Reus-Smit, “Konstrüktivizm”, s.279.

19 Wendt, “Constructing International Politics”, s.73.

20 Age, s.74.

21 Alexander Wendt, “Collective Identity Formation and the International State”, *American Political Science Review*, 88:2, 1994, s. 385.

Konstrüktivist teorinin, Rasyonalist teorilere itiraz ettiği üçüncü nokta ise bu teorilerin yapı-fail arasındaki ilişkiyi tesis etme biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Konstrüktivistlere göre yapı ve fail arasındaki ilişki, Rasyonalistlerin belirttiği gibi yapıya ontolojik öncelik tanıyan ve yapıdan faile doğru tek yönlü determinist bir ilişki değildir. Aksine, yapılar ve failer eşit ontolojik statüye sahiptirler ve karşılıklı bir sosyal inşa sürecinde çift yönlü belirlenim ilişkisi içerisindedirler.²² Bununla birlikte Sistemik Konstrüktivistler de Rasyonalist teoriler gibi devletleri uluslararası siyasetin temel aktörleri olarak kabul ederler. Aktörlerin (ya da devletlerin) kimlikleri sabit değildir. Kimlikler, normatif ve düşünsel yapılarla girilen etkileşim neticesinde oluşurlar. Kimlikler çıkarların, çıkarlar ise davranışların temel belirleyicisidir.²³ Diğer yandan düşünsel ve normatif yapıların devamlılığı ve dönüşümü ise aktörlerin eylemlerine bağlıdır. Christian Reus-Smit'in ifadesiyle *“devletlerin sosyal kimliklerinin, uluslararası toplumun normatif ve düşünsel yapıları tarafından inşa edildiği ve bu yapılarında devletlerin eylemlerinin sonucunda oluştuğu düşünülmektedir.”*²⁴

Bu noktada bir parantez açılarak “Analiz birimi olarak devlet-merkezli bir yaklaşımı benimseyen Konstrüktivist teori çerçevesinde yapılacak bir araştırmada NATO gibi uluslararası örgütler bir fail (ya da aktör) olarak kabul edilebilir mi?” sorusunun cevaplanması yerinde olacaktır. Bu soruya kurumsalcı perspektiften yanıt verilebilir. Robert Keohane, uluslararası örgütleri “eylem kapasitesi” olan “amaçsal kurumlar” olarak tanımlarken²⁵ Michael Barnett ve Martha Finnemore ise uluslararası örgütlerin, üyelerinin tercihlerinden bağımsız olarak kendi amaçlarını takip eden aktörler olduklarını öne sürmektedir.²⁶ Bu bağlamda NATO’nun yalnızca askeri bir örgüt olmayıp aynı zamanda siyasi kanadının bulunması, bununla birlikte eylem kapasitesi olan amaçsal bir aktör olması ve ayrıca uluslararası sistemde vuku bulan yapısal değişimlerden doğrudan etkilenmesi gibi nedenler çalışmanın amaçları açısından ittifakın Konstrüktivist teori çerçevesinde bir fail olarak değerlendirilmesinin önünü açmaktadır.

Kısaca özetlemek gerekirse Konstrüktivist teori gerçekliği sosyal olarak inşa edilmiş bir olgu olarak görmektedir. Bu olgu yapı ve failin karşılıklı etkileşimi neticesinde ortaya çıkar. Söz konusu etkileşim süreci bir yandan faillerin kimliklerini şekillendirirken diğer yandan normatif ve düşünsel yapıların devamlılığını ve dönüşümünü sağlar. Bu yaklaşım yapısal değişimlerden doğrudan etkilenen ve eylem kapasitesi olan NATO gibi amaçsal kurumlarda gözlemlenen değişim ve dönüşümlerin uluslararası sistem seviyesindeki yapısal sonuçlarının analiz edilmesine de olanak sağlar. Söz konusu sonuçların daha açıklanabilir şekilde ortaya konulması maksadıyla makalenin devam eden kısımlarında Norm Yaşam Döngüsü modelinden faydalanılacaktır.

1.2. Norm Yaşam Döngüsü Modeli

Konstrüktivist teori normları, aktörlerin kimliklerini, çıkarlarını ve davranışlarını şekillendirebilen sosyal yapılar olarak ele alır. Normlar en basit ifadeyle “uygun davranış standartları” olarak tanımlanmaktadır.²⁷ Bu tanımlama “uygun” davranış standartlarını ihtiva ettiğinden Konstrüktivist teorinin norm tartışmalarında öznelarasılık kaçınılmaz olarak

22 Alexander Wendt, “Agent-Structure Problem in International Relations Theory”, *International Organization*, 41:3, 1987, 335-370.

23 Dixon, “Humanitarian Intervention: A Novel Constructivist Analysis of Norms and Behaviour”, s. 135.

24 Reus-Smit, “Konstrüktivizm”, s.294.

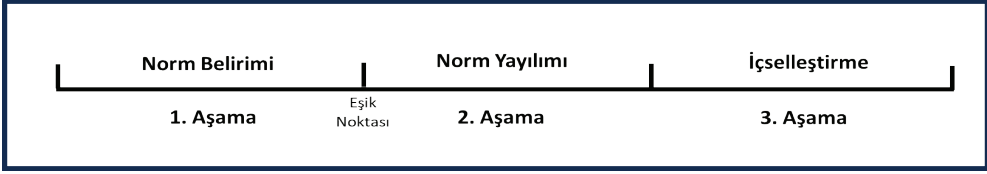
25 Keohane, “International Institutions: Two Approaches”, 379-396.

26 Michael Barnett ve Martha Finnemore, *Rules for the World: International Organisations in Global Politics*, Cornell University Press, Ithaca and London, 2004.

27 Dixon, “Humanitarian Intervention: A Novel Constructivist Analysis of Norms and Behaviour”, s. 127.

gündeme gelir. Zira “uygun” davranışın ne olacağını toplumun değer yargılarına başvurmadan açıklamak mümkün değildir.²⁸ Normlar, yapı ve fail arasındaki karşılıklı inşa ilişkisine bağlı olarak bir yandan aktörlerin pratikleri neticesinde ortaya çıkarken diğer yandan aktörlerin kimliklerini, çıkarlarını ve davranışlarını şekillendirirler.

Şekil 1. Norm Yaşam Döngüsü Modeli²⁹

Martha Finnemore ve Kathryn Sikkink yapı ve failin karşılıklı etkileşimine bağlı olarak normların ortaya çıkış ve gelişim süreçlerini “Norm Yaşam Döngüsü” olarak adlandırdıkları bir modelle açıklarlar. Bu yaklaşıma göre normların ortaya çıkış ve gelişim süreci Şekil-1’de görüleceği üzere “normların belirimi, yayılımı ve içselleştirilmesi” olmak üzere üç aşamada gerçekleşir.³⁰ Normların ortaya çıkışını ifade eden birinci aşama, normların belirimine ve bu belirimi sağlayan aktörlere odaklanır. Normlar, kendiliklerinden meydana gelmezler.³¹ Norm girişimcileri (*norm entrepreneurs*) olarak adlandırılan aktörler tarafından aktif bir şekilde geliştirilirler.³² Bu aktörler, kendi belirledikleri uygun davranış fikirleri ile uyumlu olarak diğer aktörlerin davranışlarını değiştirmeleri hususunda girişimde bulunurlar. Uluslararası siyasette devletler, uluslararası örgütler ya da bireyler norm girişimcisi olarak fonksiyon gösterebilirler.³³ Norm girişimcileri, olayları kendilerine has bir dil ve yöntemle yorumlar, yeniden adlandırır ve dramatize ederler. Kendi amaçları doğrultusunda mesajlarını daha iyi aktarabilmek adına bazen mevcut hukuk kurallarını ya da hâkim normları ihlal edebilirler.³⁴ Kritik bir seviyedeki devlet ikna edildiğinde ise eşik noktasına (*tipping point*) ulaşılır ve ikinci aşama olan norm yayılımı aşamasına geçilir.³⁵ Norm yayılımı aşaması, norm girişimcileri olarak hareket eden aktörlerin, uluslararası toplumda ulusal etkilerden veya dürtülerden bağımsız olarak diğer aktörleri dolanımdaki normlarla uyumlu hale getirebildikleri belirli bir eşiği yakaladıkları andır. Bu andan itibaren uluslararası yapılar aktörlerin kimliklerini, çıkarlarını ve davranışlarını sosyalizasyon mekanizmasıyla şekillendirmeye başlar.³⁶ Bu aşamanın en uç noktasında ise üçüncü aşama olan norm içselleştirmesi başlar. Son aşamada aktörler arzu edildiği şekilde normları içselleştirirler. İçselleştirilen normlar son derece güçlü bir hal alır ve davranışlarda norm uyumu neredeyse otomatikleşir.³⁷

Konstrüktivistlere göre bir normun ortaya çıkış ve yayılım süreçleri, aktörler tarafından maddi güce dayanan pratiklerin uygulamasını gerektirebilir.³⁸ Ortaya çıkan birçok norm, Yaşam Döngüsü modelinde müteakip aşamalara geçmeden yok olabileceği gibi yeterli

28 Marta Finnemore ve Kathryn Sikkink, “International Norm Dynamics and Political Change”, *International Organization*, 52:4, 1998, 891-892.

29 Age, s. 896.

30 Age, s. 895.

31 Age, 894-897.

32 Dixon, “Humanitarian Intervention: A Novel Constructivist Analysis of Norms and Behaviour”, s. 137.

33 Paul R. Viotti ve Mark Kauppi, *International Relations Theory*, Longman, London, 2010, s. 285.

34 Finnemore ve Sikkink, “International Norm Dynamics and Political Change”, 897-898.

35 Age, 897-902.

36 Martha Finnemore, *National Interests in International Society*, Ithaca, Cornell, 1996, s. 2.

37 Finnemore ve Sikkink, “International Norm Dynamics and Political Change”, 895-904.

38 Ian Clark, *Legitimacy in International Society*, Oxford University Press, Oxford, 2007, s. 20.

seviyede kabul de görmeyebilir.³⁹ Bir normun gelişimi o normun meşruiyet kazanmasıyla mümkündür. Norm girişimcileri ortaya çıkan bir normu meşruymuş gibi sunmaya çalışırlar. Meşruiyet ise o norm üzerinde sağlanan mutabakatın neticesinde elde edilir. Ian Clark’a göre meşruiyet “*hem mevcut normlardan hem de maddi güçten yararlanılan tartışmalı bir siyasi süreç*” olarak düşünülebilir.⁴⁰ Çekişmeli bir sürecin sonunda meşruiyet kazanan normlar aktör davranışlarını etkilerler.⁴¹ Nitekim Konstruktivistlere göre belirli durumlarda aktörler uygunluk mantığı (*logic of appropriateness*) çerçevesinde hareket ederler. Uygunluk mantığı “*aktörlerin normları meşru kabul ettikleri için normlarla uyumlu olarak hareket etmelerini*” ifade eder.⁴²

Kısacası Norm Yaşam Döngüsü, normların ortaya çıkış ve yayılım mekanizmasının açıklanmasında aktörlerin rolünün ve etkisinin anlaşılmasını sağlayan bir modeldir. Konstruktivist teorinin öne sürdüğü yapı ve fail arasındaki karşılıklı inşa ilişkisine bağlı olarak failerde gözlemlenen değişim ve dönüşümün sistem seviyesindeki yapısal sonuçları Norm Yaşam Döngüsü modeli kullanarak açıklanabilir.

1.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Sistemde Yaşanan Yapısal Değişimin NATO Üzerindeki Etkileri

NATO, İkinci Dünya Savaşı sonrasında devletlerarası güç dağılımının yeniden şekillenmesi neticesinde beliren iki kutuplu uluslararası sistemin ve değişen güç dengelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası SSCB’nin öncelikle Doğu ve Orta Avrupa bölgesinde yayımlacı faaliyetlerine devam etmesi, Türkiye’den toprak talebi ve boğazların kontrolü üzerinde söz sahibi olmak istemesi, Yunanistan da dâhil olmak üzere tüm Balkanlar üzerinde baskı kurması ve aynı zamanda Avrupa’nın kalani için bir güvenlik tehdidi oluşturması nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Kanada ve 10 Avrupa ülkesi Washington’da bir araya gelerek 4 Nisan 1949’da imzalanan Kuzey Atlantik Antlaşması ile askeri ve siyasi bir teşkilatlanma olan NATO’yu kurmuşlardır.⁴³ 1952 yılında Türkiye ve Yunanistan, 1955 yılında ise Almanya örgüte üye olarak katılmışlardır. Aynı yıl SSCB’nin önderliğinde Varşova Paktı kurulmuştur.⁴⁴ Ortaya çıkan yeni güç dengesi, uluslararası sistemin yapısına paralel olarak iki süper güç etrafında kümelenen iki bloktan oluşmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemde vuku bulan yapısal değişiklik NATO’ya ilişkin birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Charles Krauthammer’ın ifadesiyle “tek kutuplu an”⁴⁵ olarak anılan bu dönemde SSCB’nin dağılmasıyla birlikte ABD sistemdeki tek süper güç olarak varlığını ilan etmiş ve uluslararası sistem tek kutupluluğa evrilmiştir.⁴⁶ Bu gelişme geleneksel güvenlik anlayışında ve ulusötesi tehdit algılarında köklü değişikliklere yol açarken⁴⁷ “NATO hayatta kalabilecek mi?” ya da “NATO yapısal değişiklikten nasıl etkilenecek?” gibi sorular ise NATO’nun geleceğine ilişkin olarak yapılan

39 Finnemore ve Sikkink, “International Norm Dynamics and Political Change”, s. 895.

40 Clark, *Legitimacy in International Society*, s. 4.

41 Bu noktada hukuk normları ve etik normlar arasındaki ayrımı vurgulamak gerekir. Hukuk normları hukuken bağlayıcı güce haizdir. Bu normların ihlali hukuki sonuçlar doğurur. Etik normların böyle bir gücü yoktur. Etik normlar, uygun davranış tanımlar ve uyum beklentisi yaratır. Ancak ne uyumu garanti edebilir ne de norm ihlalinin yasal yaptırıma bağlayabilir. Bkz: Pınar Gözen Ercan, “R2P: From Slogan to an International Ethical Norm”, *Uluslararası İlişkiler*, 11:43, 2014, 36-37.

42 Dixon, “Humanitarian Intervention: A Novel Constructivist Analysis of Norms and Behaviour”, s. 139.

43 NATO, *NATO El Kitabı*, Office of Information and Press, 2001, s. 3.

44 Age, 410-411.

45 Charles Krauthammer, “The Unipolar Moment”, *Foreign Affairs*, 70:1, 1990, 23-33.

46 Age.

47 Sten Rynning, “The Geography of the Atlantic Peace: NATO 25 Years after the Fall of the Berlin Wall”, *International Affairs*, 90:6, 2014, s. 1401.

tartışmaların merkezine yerleşmiştir.⁴⁸ Bu süreç içerisinde NATO yeni güvenlik ortamının ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde kurumsal ve işlevsel olarak kapsamlı bir dönüşüm sürecine girmiştir. Henüz tamamlanmamış ve devam etmekte olan bu dönüşüm süreci dahilinde⁴⁹ ittifak “kendini devam ettirme” stratejileri bağlamında geliştirdiği sürekli bir uyum ve değişim politikası çerçevesinde,⁵⁰ bir yandan iç meşruiyet krizleriyle yüzleşirken diğer yandan değişen çevresel koşullara dinamik bir şekilde adaptasyon sağlayarak hayatta kalmayı başarmıştır.

Bu dönüşüm sürecini Konstrüktivist teori çerçevesinde açıklamak isteyen çalışmalar, materyal yapılarda meydana gelen değişimden ziyade normatif ve düşünsel yapılarda gözlemlenen değişikliklere odaklanmışlardır. Zira Konstrüktivistlere göre maddi güç unsurları ancak içinde bulundukları özneler arası paylaşılan bilginin oluşturduğu yapı bağlamında anlam kazanmaktadır.⁵¹ Bu nedenle Konstrüktivistler için maddi güç dağılımının değişiminden ziyade bu değişimin nasıl anlamlandıracağı önemlidir. SSCB tarafından NATO ülkelerine yönelen tehdidin ortadan kalkmasıyla SSCB'nin etki alanındaki eski komünist ülkeleri “hasımdan” ziyade “dost” olarak kavrayan düşünsel yapılar yeniden inşa sürecine girmiştir. Düşünsel yapılarda meydana gelen bu değişim ise NATO'nun kimliğinin dönüşmesine sebep olmuştur. Soğuk Savaş dönemi boyunca örgütün baskın karakteri olan “savunma ittifakı kimliği” ve üyeleri arasında iş birliğini kolaylaştıran “ortaklık kimliğinden” oluşan ikili kimlik yapısı dönüşerek, Trine Flockart'ın ifadesiyle “savunma ittifakı kimliği, ortaklık ve iş birliği forumu kimliği ile kriz yönetimi kimliğini kapsayan üçlü bir kimlik yapısına” bürünmüştür.⁵² “Savunma ittifakı kimliği” yeni dönemde geri planda kalırken “ortaklık ve işbirliği forumu kimliği” ile “kriz yönetim kimliği” örgütün baskın karakteri olarak ön plana çıkmıştır. NATO, bu sürece paralel olarak yeni güvenlik ortamının ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde dinamik bir adaptasyon ve değişim sürecine girerek sahip olduğu askeri ve politik yeteneklerini bir dönüşüm politikası çerçevesinde geliştirmiştir.⁵³

NATO'nun dönüşümünün nitelikleri 8 Kasım 1991 tarihinde toplanan Roma Zirvesi'nde yayınlanan “Yeni Stratejik Konsept” ile belirlenmiştir. Yeni gelişen güvenlik anlayışı çerçevesinde tehdit algısı çok yönlü ve çok boyutlu olacak şekilde yeniden formüle edilmiştir. 1967 yılından 1980'lerin sonuna kadar benimsenen “esnek mukabele” ve “ileri savunma” ilkeleri terk edilerek “azaltılmış ileri mevcudiyet” stratejisi benimsenmiştir. Hâlihazırda devam eden savunma ve caydırıcılık görevlerinin yanı sıra “önleyici diplomasi” ve “kriz yönetimi” gibi yeni misyonlar, örgütün görev alanına dahil edilmiştir. Bu doğrultuda uluslararası alanda yeni roller üstlenen NATO, etnik çatışmalar ya da kitlesel göçler gibi sorunlara müdahale edebilecek şekilde dönüşmeye başlamıştır.⁵⁴

48 Mark Webber, “Introduction, Is NATO a Theory Free Zone?”, Mark Webber ve Adrian Hyde-Price (ed.), *Theorising NATO: New Perspectives on the Atlantic Alliance*, Routledge, London, 2015, s. 23.

49 Sten Rynning, *NATO Renewed: The Power and Purpose of Transatlantic Cooperation*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2005, s. 121.

50 Jörg Noll ve Sebastiaan Rietjens, “Learning the Hard Way NATO's Civil-Military Cooperation”, Mark Webber & Adrian Hyde-Price. (ed.), *Theorising NATO: New Perspectives on the Atlantic Alliance*, Routledge, London, 2015, s. 215.

51 Adem Çakır, “NATO Dönüşüm Politikalarının İnşacı Yaklaşımına İncelenmesi (1991-2011)”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 17:38, 2021, 289-334.

52 Trine Flockart, “Understanding NATO through Constructivist Theorising”, Mark Webber ve Adrian Hyde-Price (ed.), *Theorising NATO: New Perspectives on the Atlantic Alliance*, Routledge, London, 2015, s. 146.

53 Çakır, “NATO Dönüşüm Politikalarının İnşacı Yaklaşımına İncelenmesi (1991-2011)”, 289-334.

54 Fırat Purtaş, “Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askeri İlişkileri”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 1:2, 2005, 10-11.

NATO'nun barışı koruma operasyonlarına katılımını kolaylaştırmak maksadıyla 1994 yılının Ocak ayında örgüt bünyesinde Birleşik Müşterek Görev Gücü (*Combined Joint Task Force*) kurulması kararlaştırılmıştır. Bosna-Hersek müdahalesiyle birlikte dönüşüm sürecinin ilk somut sonuçları ortaya çıkmaya başlamıştır.⁵⁵ 1999 yılının Nisan ayında Kosova müdahalesi devam ederken Washington'da yapılan 50. Kuruluş Yıldönümü Zirvesinde deklare edilen Yeni Stratejik Konseptte ise "5. Madde Dışı Krizlere Müdahale Operasyonları" kavramı ortaya atılarak NATO'nun kendi üyelerine yapılan saldırılar haricinde vuku bulan krizlere de müdahale edebilmesinin önü açılmış ve "alan dışılık" sorunu aşılmıştır. Aynı belgede NATO'nun küresel istikrarı sağlama sorumluluğunu da üstlendiği vurgulanmıştır. Buna göre Savunma Yetenekleri Girişimi (*Defense Capabilities Initiative*) başlatılarak üye devletlerin kriz bölgelerinde süratle konuşlanabilmesi ve yüksek hazırlık düzeyinde birlik yapılandırılmasının geliştirilmesi öngörülmüştür.⁵⁶

NATO geçirmekte olduğu dönüşüm sürecine paralel olarak kriz bölgelerinde barışı koruma faaliyetleri de icra etmeye başlamıştır. Bu çerçevede 2003-2021 yılları arasında Afganistan'da Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü (*International Security Assistance Force-ISAF*) görevini üstlenmiştir. 2004-2011 yılları arasında Irak güvenlik güçlerini eğiterek istikrar sağlama çabalarına katkıda bulunmuştur. 19 Kasım 2010'da Lizbon'da kabul edilen Yeni Stratejik Konsept, örgütün alan dışı operasyonlarını kurumsallaştıran bir diğer belge olmuştur. Belgede "kriz yönetimi", ittifakın ikinci ana görevi olarak teyit edilmiştir. Kriz yönetiminin, çatışmaların çıkması ve tırmanmasının engellenmesi, barışı koruma operasyonlarının icrası ve barışın inşası görevlerini kapsadığı belirtilmiştir. Ayrıca BM ve AB gibi uluslararası kuruluşlarla daha yakın iş birliği yapılması karara bağlanmıştır. Kollektif savunma, iş birliğine dayalı güvenlik ve kriz yönetimi görevleri ittifakın ana görevleri olarak sıralanmıştır.⁵⁷ Yapılan tüm bu politik ve askeri düzenlemelerle ittifakın kurumsal yapısı, dönüşen kimliğiyle uyumlu hale getirilmiştir.

Yukarıda ana hatlarıyla özetlediğimiz bu dönüşüm süreci Soğuk Savaş sonrası dönemde ittifakın amaçsal eylemlerine iki şekilde etki etmiştir. İlk olarak NATO çevresiyle hiç olmadığı kadar yoğun bir etkileşime girmiş ve bünyesine yeni üyeler katarak genişlemiştir. Bu süreç içerisinde NATO'nun eylemleri, rekabet ve düşmanlığa dayanan eski sosyal yapıları dönüştürerek yerini dostluk ve iş birliğine dayalı ortak güvenlik anlayışının hâkim olduğu sosyal yapılara bırakmıştır.⁵⁸ İkinci olarak ise NATO geniş bir yelpazede kriz yönetimi ve barışı koruma operasyonları icra etmiştir. Çalışmanın devam eden bölümünde "NATO'nun bu kapsamda gerçekleştirdiği eylemlerin R2P normunun inşası özelindeki yapısal sonuçları somut olaylar üzerinden açıklanabilir mi?" sorusuna cevap aranacaktır.

2. NATO'nun Dönüşümünün Yapısal Sonuçları ve Koruma Sorumluluğu Doktrininin Normatif Gelişimi

Uluslararası sistem düzeyinde meydana gelen yapısal değişiklikler fail üzerinde gözlemlenebilir sonuçlar yaratmasına rağmen, fail düzeyinde meydana gelen dönüşümün yapısal sonuçlarını somut olarak gözlemlemek mümkün değildir. Bu sorunsala cevap verebilmek için makalenin bu bölümünde yapılacak olan Konstrüktivist analize Norm Yaşam

55 Erdem Özlük ve Duygu Özlük, "NATO'yu Anlamak: Yeni Kimlikleri ve Uyum Süreçleri", *Selçuk Üniversitesi Journal of Institute of Social Science*, 31, 2014, s. 214.

56 Purtaş, "Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askeri İlişkileri", 10-11.

57 NATO, "Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the NATO", 2010, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf, erişim 07.07.2025

58 Flockart, "Understanding NATO through Constructivist Theorising", s. 141.

Döngüsü modeli dahil edilmiş ve NATO'nun dönüşümüne paralel olarak gerçekleştirdiği insani müdahale pratiklerinin (Bosna-Hersek, Kosova ve Libya müdahaleleri) R2P doktrininin normatif gelişim süreci üzerindeki etkisinin teorik bir çerçevede açıklanması amaçlanmıştır.

2.1. Bosna-Hersek Müdahalesi

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte farklı etnik ve dini unsurlardan oluşan Yugoslavya 1992 yılından itibaren dağılma sürecine girmiştir. Bu süreçte Bosna-Hersek, Slovenya ve Hırvatistan'ın ardından 29 Şubat 1992 tarihinde bağımsızlık referandumu gerçekleştirmiş ve halkın %64'ünün bağımsızlık yönünde irade göstermesi neticesinde 3 Mart 1992 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Kendisini federasyonunun koruyucusu olarak gören Sırbistan Cumhurbaşkanı Slobadan Miloseviç, Bosna-Hersek'teki yerleşim düzenini ve sınırlarını değiştirmek için “etnik arındırma” politikasına başvurmuştur.⁵⁹

BM'nin Yugoslavya sorununa müdahil oluşu 1991 yılına kadar gitmektedir. Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlık ilanından sonra çıkan çatışmalar sonrasında 25 Eylül 1991 tarihli ve 713 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı (BMGK) kararı ile Yugoslavya'da yaşanan olayların “uluslararası barışı ve güvenliği tehdit ettiğinin” tespiti yapılmış⁶⁰ müteakiben 21 Şubat 1992 tarihli ve 743 sayılı BMGK kararı ile UNPROFOR (*United Nations Protection Force*-Birleşmiş Milletler Koruma Gücü) teşkil edilmiştir.⁶¹ Esasen Sırp ve Hırvat birlikleri arasındaki ateşkesin uygulanmasını sağlamak amacıyla teşkil edilen UNPROFOR, Bosna-Hersek'te yaşanan çatışmaların şiddetlenmesi üzerine bu bölgede de görevlendirilmiştir. 1993 yılının Mart ayına gelindiğinde Srebrenitsa bölgesinde Bosnalı Sırların saldırılarının yoğunlaşması neticesinde birçok sivil hayatını kaybetmiştir. BMGK'nın 16 Nisan 1993 tarihli ve 819 sayılı kararıyla Srebrenitsa ve çevresinde bir “güvenli bölge” oluşturulmuştur.⁶² UNPROFOR ise bu kararın uygulanmasını sağlamak üzere görevlendirilmiştir.⁶³

UNPROFOR'un gözü önünde 5 Şubat 1994 tarihinde Saraybosna'da pazar yerine yapılan havan saldırısı neticesinde en az 58 sivil hayatını kaybederken, 142 kişi yaralanmıştır.⁶⁴ 11 Temmuz 1995 tarihinde ise Sırların “güvenli bölge” Srebrenitsa'ya girmesi neticesinde beş gün içerisinde 8.000'den fazla Bosnalı katledilmiştir. Bu olay Uluslararası Adalet Divanı tarafından 2007 yılında “soykırım” olarak nitelendirilmiştir.⁶⁵

Güvenli bölgelerdeki UNPROFOR'un varlığına rağmen önüne bir türlü geçilemeyen katliamlar BM'nin yetersizliğini ortaya çıkarmıştır. İnsani krizi durdurmak için NATO devreye girmiş ve 30 Ağustos 1995 tarihinde “Kararlı Güç Harekâtı” (*Operation Deliberate Force*) başlatılmıştır. İki buçuk haftalık bir süre zarfında düzenlenen hava taarruzları ile önceden belirlenen hedefler havadan bombalanmıştır.⁶⁶ Harekât hava operasyonlarıyla sınırlı kalırken karadan herhangi bir şekilde müdahale bulunulmamıştır. Müdahale yalnızca “güvenli bölgeleri” tehdit eden Bosnalı Sırlara yönelik olarak gerçekleştirilmiş olup

59 Faruk Sönmezoğlu, *Son On yıllarda Türk Dış Politikası 1991-2015*, Der Yayınları, İstanbul, 2016, 215-220. Ayrıca Hüseyin Bağcı, “Bosna-Hersek Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş” *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 16:27, 1992, 257-270.

60 “United Nations Security Council Resolution 713”, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/713>, erişim 19.09.2024.

61 “United Nations Security Council Resolution 743”, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/743>, erişim 19.09.2024.

62 “United Nations Security Council Resolution 819”, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/819>, erişim 19.09.2024.

63 “Former Yugoslavia – UNPROFOR”, https://peacekeeping.un.org/mission/past/unprof_b.htm, erişim 19.09.2024.

64 Age.

65 “Srebrenitsa Soykırımı: Sürece nasıl gelindi, neler yaşandı?”, *Euronews*, 10 Temmuz 2021, <https://tr.euronews.com/2019/07/11/srebrenitsa-soykirimi-surece-nasil-gelindi-neler-yasandi>, erişim 25.09.2024.

66 Ryan C. Hendrickson, “Crossing the Rubicon”, <https://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/english/history.html> erişim 20.09.2024.

Bosna-Hersek topraklarının tamamını kapsamamıştır.⁶⁷ NATO'nun ilk "alan dışı" görevi olarak gerçekleştirilen Kararlı Güç Harekâtı neticesinde Bosnalı Sırların direnci kırılmış ve Dayton Anlaşmasına giden sürecin önü açılmıştır.

NATO'nun, Bosna-Hersek'e yönelik olarak gerçekleştirdiği müdahalenin hukuksal dayanağını 4 Haziran 1993 tarihli ve 836 sayılı BMGK kararı oluşturmaktadır.⁶⁸ 836 sayılı kararda silahlı müdahale noktasında NATO'yu açık bir şekilde göreve davet eden bir hüküm bulunmamakla birlikte kararın 10. paragrafında UNPROFOR'un desteklenmesi maksadıyla BM üyelerine çağrı yapılmıştır.⁶⁹

Bosna-Hersek krizinde NATO, tarihinde ilk kez silahlı bir çatışmaya doğrudan müdahale etme kararı almıştır. Bu karar NATO'nun kriz yönetimini kapsayacak şekilde dönüşen kimliğinin davranışsal bir sonucu olarak okunabilir. Bosna-Hersek'te insani bir krize ilk defa bölgesel bir savunma örgütü vasıtasıyla müdahale edilmiştir. Ayrıca UNPROFOR'un sahadaki başarısızlığı BM'nin askerî açıdan yetersizliğini göz önüne sermiş ve NATO'nun insani krizlere müdahale noktasında kilit bir aktör olarak belirmesine vesile olmuştur.⁷⁰ Bu durum bir yandan BMGK'nın etkisiz olduğu durumlarda bölgesel ittifakların devreye girebileceğini gösterirken diğer yandan NATO'nun küresel güvenlik ve insan hakları ihlallerine karşı müdahale eden bir aktör olmasına zemin hazırlamıştır. 1999 yılında Kosova'da patlak veren insani kriz ise bu anlayışı pekiştirmiştir.

2.2. Kosova Müdahalesi

Bosna-Hersek krizinden birkaç sene sonra bu defa Kosova'da Arnavutlarla Sırlar arasında yaşanan çatışmalar ve Arnavutlara karşı yürütülen etnik temizlik siyasetinin bir sonucu olarak ortaya çıkan katliamlar uluslararası kamuoyunun gündemine girmiştir. 1998 yılından itibaren komünist ve aşırı milliyetçi çizgideki Kosova Kurtuluş Ordusu, Sırlara karşı silahlı mücadeleye başlamıştır. Sırlar ise Arnavutların bu direnişine etnik temizlikle karşılık verince bölgedeki kriz daha da derinleşmiştir⁷¹

1998 yılının başlarından itibaren Kosova'da yaşanan şiddet olayları Mart ayının sonlarında BMGK'nın gündemine alınmıştır. 31 Mart 1998 tarihli ve 1160 sayılı BMGK kararında soruna barışçıl yollardan diyalog vasıtasıyla çözüm bulunması için taraflara çağrı yapılmıştır.⁷² Yapılan çağrının sonuç vermemesi üzerine bu kez 23 Eylül 1998 tarihli ve 1199 sayılı BMGK kararı ile Kosova'da kötüleşen durumun "bölgedeki barışı ve güvenliği tehdit ettiğinin" tespiti yapılmıştır.⁷³ Her iki kararda yapılan tespitler ve talep edilen hususlar BM Antlaşmasının VII. bölümü çerçevesinde ele alınmış yasal bağlayıcılığı olan hükümler olmasına karşın söz konusu belgelerde silahlı kuvvet kullanımına cevaz veren herhangi bir maddeye yer verilmemiştir.

NATO, uluslararası çabalara destek olmak ve Miloseviç'in üzerinde baskı yaratarak Sırp kuvvetlerinin Kosova'dan çekilmesini sağlamak maksadıyla 13 Ekim 1998 tarihinde Sırp hedeflere karşı hava saldırıları yapılabilmesinin önünü açan bir hazırlık emri yayınlamıştır.

⁶⁷ Age.

⁶⁸ "United Nations Security Council Resolution 836", <http://unscr.com/en/resolutions/doc/836>, erişim 20.09.2024.

⁶⁹ "United Nations Security Council Resolution 836", <http://unscr.com/en/resolutions/doc/836>, erişim 20.09.2024.

⁷⁰ Carati, "Responsibility to protect, NATO and the problem of who should intervene: reassessing the intervention in Libya", 294-297.

⁷¹ İlhan Uzgel, "Balkanlarla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası (1980-2001)*, İletişim, İstanbul, 2013, 174-181. Ayrıca Tayyar Arı ve Ferhat Pirinççi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası", *Alternatif Politika*, 3:1, 2011, 9-16.

⁷² "United Nations Security Council Resolution 1160", <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1160>, erişim 25.09.2024.

⁷³ "United Nations Security Council Resolution 1199" <http://unscr.com/files/1998/01199.pdf>, erişim 25.09.2024.

Bu gelişme sonrasında Miloseviç, asker ve polislerin kışlarına çekilmesini kabul etmiştir. Yerinden edilmiş kişilerin güvenli bir şekilde karadan ve havadan denetim yaparak evlerine geri dönüşlerini sağlamak amacıyla sırasıyla Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) bünyesinde bir Kosova Denetim Misyonu ve NATO bünyesinde bir Hava Denetim Misyonu oluşturulmuştur. Ekim Mutabakatı olarak adlandırılan bu düzenlemeler 24 Ekim 1998 tarihli ve 1203 sayılı BMKG kararı ile güvence altına alınmıştır.⁷⁴

Soruna barışçıl yollardan çözüm bulabilmek ümidiyle Paris yakınlarındaki Rambouillet'de gerçekleştirilen görüşmelerden herhangi bir sonuç alınamamıştır. Görüşmelerin hemen ardından Sırp, Ekim Mutabakatını ihlal ederek yeniden etnik temizlik operasyonlarına başlamışlardır. Miloseviç'in şiddet eylemlerinin durdurulması konusundaki çağırısı reddetmesi üzerine NATO 24 Mart 1999 tarihinden itibaren hava harekâtına başlamıştır. Müttefik Güç Harekâtı olarak adlandırılan ve 78 gün süreyle icra edilen hava harekâtı, Miloseviç'in ve Federal Yugoslavya Cumhuriyeti Parlamentosu'nun kendilerine sunulan önlemler paketini kabul etmesinin ardından 9 Haziran 1999 tarihinde son bulmuştur.⁷⁵ Sonrasında ise BMKG'nın 10 Haziran 1999 tarihli ve 1244 sayılı kararı ile Kosova'nın geleceğini belirlemeye yönelik politik kararlar alınmıştır.⁷⁶

NATO'nun Kosova müdahalesi askerî açıdan başarılı bir şekilde noktalanmasına rağmen müdahalenin öncesinde ve sonrasında yaşananlar birçok eleştiriye konu olmuştur. İlk olarak müdahale herhangi bir BMKG kararına dayanmaması nedeniyle uluslararası hukuka aykırı olarak gerçekleştirilmiştir. İkinci olarak hava harekâtı sırasında yalnızca sorunun yaşandığı Kosova bölgesinin değil, Belgrad ve kuzeydeki kentleri de içine alacak şekilde bütün Yugoslavya altyapısının hedef alınması ve ayrıca sivilere yönelik "ikincil zararın" yüksek olması gibi hususlar müdahalenin meşruiyeti konusunda ciddi soru işaretleri doğurmuştur.⁷⁷ Üçüncü olarak müdahalenin Rusya ile Çin tarafından gelebilecek veto riskini bertaraf edebilmek amacıyla BMKG yetkilendirmesi olmaksızın gerçekleştirilmesi ve NATO içerisindeki ABD lehine olan güç asimetrisinin açık bir şekilde ortaya koyması gibi nedenler Kosova müdahalesinin hegemonik saiklerle yapıldığına ve NATO'nun bir araç olarak kullanıldığına dair birçok eleştiriye berberinde getirmiştir.⁷⁸ Jonathan Charney "*hegemonik devletlerin uluslararası hukukla açıkça bağdaşmayan amaçlarla güç kullanabilmesinin önünü açtığına*" dikkat çekerek müdahaleyi eleştirmiştir.⁷⁹ Diğer taraftan kimi yazarlar ise mevcut uluslararası hukuk kurallarının katılığına rağmen Kosova müdahalesinin evrensel ahlaki değerleri öncelediğini ve yeni bir normatif çerçevenin oluşumuna katkı sağladığını belirterek müdahaleyi desteklemiştir.⁸⁰ Tüm bu tartışmaların gölgesinde NATO'nun Kosova müdahalesini incelemek için oluşturulan Kosova Üzerine Uluslararası Bağımsız Komisyon ise müdahale ile ilgili olarak "hukuka aykırı ama meşru" değerlendirilmesini yapmıştır.⁸¹

74 "United Nations Security Council Resolution 1203" <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1203>, erişim 25.09.2024.

75 Ahmet Çevikbaş, "Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askerî Bakış Açılarından Değerlendirilmesi", *Savunma Bilimleri Dergisi*, 10:2, 2011, s. 30.

76 "United Nations Security Council Resolution 1244", <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1244>, erişim 27.09.2024.

77 Nicholas Wheeler, *Saving Strangers Humanitarian Intervention In International Society*, Oxford University Press, Oxford, 2003, 272-273.

78 Jülide Karakoç, "ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde NATO'nun Kosova Müdahalesi", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8:1, 2006, 227-242.

79 Jonathan Charney, "Anticipatory Humanitarian Intervention in Kosovo", *The American Journal of International Law*, 93:4, 1999, s. 841.

80 Fernando Teson, "Kosovo: A Powerful Precedent for the Doctrine of Humanitarian Intervention", *The Amsterdam Law Forum*, 1:1, 2008, 54-60.

81 The Independent International Commission On Kosovo, *The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned*, Oxford University Press, 2000, 288-289.

Yukarıda da ifade edildiği gibi bir normun ortaya çıkış ve yayılım süreçleri maddi güce dayanan pratiklerin uygulamasını gerektirebilir.⁸² Aynı zamanda norm girişimcileri mesajlarını daha iyi aktarabilmek adına bazen mevcut yasaları ya da hâkim normları ihlal edebilir.⁸³ Bu minvalde NATO, Kosova müdahalesinde norm girişimcisi bir aktör olarak fonksiyon göstermiştir.⁸⁴ Her ne kadar müdahale uluslararası hukuka aykırı olarak gerçekleştirilmiş olsa da NATO üyeleri yaptıkları açıklamalarda ahlaki değerlere vurgu yapmışlardır. İngiltere Başbakanı Tony Blair müdahalenin “*toprak hırsına değil, değerlere dayandığını*” belirtirken⁸⁵ ABD Başkanı Bill Clinton ise müdahaleyi “*haklı ve gerekli bir savaş*” olarak nitelendirmiştir.⁸⁶ Özetle NATO’nun Kosova müdahalesi ağır ve kapsamlı insan hakları ihlalleri karşısında uluslararası toplumun takınması gereken tutuma yönelik olarak birçok tartışmaya vesile olmuş ve R2P normunun ortaya çıkış ve meşruiyet kazanma süreçlerini tetiklemiştir.

2.3. Koruma Sorumluluğu Doktrinin Ortaya Çıkışı ve Normatif Gelişimi

Hukuki dayanaktan yoksun bir şekilde gerçekleştirilen Kosova müdahalesi, uluslararası kamuoyunda ağır ve kapsamlı insan hakları ihlalleri karşısında egemenlik ve iç işlerine karışmama normlarının ihlal edilip edilemeyeceği tartışmalarını beraberinde getirmiştir. BM Genel Sekreteri Kofi Annan, sırasıyla 54. dönem için BM Genel Kurulu’na sunduğu yıllık raporda⁸⁷ ve hemen akabinde yayınlanan BM Milenyum Raporunda⁸⁸ ağır ve kapsamlı insan hakları ihlalleri karşısında egemenlik ve iç işlerine karışmama ilkeleri ile uluslararası toplumun harekete geçme yükümlülüğü arasında nasıl bir denge kurulması gerektiği sorusunu ortaya atmıştır.

Annan Problemi olarak anılan bu ikileme cevap verebilmek amacıyla 14 Eylül 2000 tarihinde Kanada’nın önderliğinde Devlet Egemenliği ve Müdahale Hakkında Uluslararası Komisyon (*International Commission on Intervention and State Sovereignty- ICISS*) teşkil edilmiştir. Komisyon, Koruma Sorumluluğu başlıklı raporunu Aralık 2001’de kamuoyuna duyurmuştur.⁸⁹ Böylelikle uluslararası toplumda “Koruma Sorumluluğu” kavramı ortaya çıkmıştır. Raporda, egemenlik kavramı bir hak değil, bir sorumluluk olarak ele alınmıştır. “Sorumluluk olarak egemenlik” yaklaşımı çerçevesinde kavram, devletlere çift yönlü yükümlülük getirecek şekilde yeniden tanımlanmıştır. Bu kapsamda “harici egemenlik” diğer devletlerin egemenlik haklarına saygı gösterilmesini ifade ederken “dahili egemenlik” devletin içerisinde yaşayan insanların temel haklarına ve onuruna saygı gösterilmesini ifade etmektedir.⁹⁰ Bu yaklaşımla egemenliğin bir devlete kendi sınırları içerisinde istediği gibi davranma konusunda sınırsız bir yetki veren yorum terk edilmiş ve egemenliğin aynı zamanda kendi halkını koruma sorumluluğu getirdiği vurgulanmıştır. Devletin bu sorumluluğunu yerine getirmede başarısız olması durumunda ise sorumluluğun bu defa uluslararası topluma geçeceği kararlaştırılmıştır.⁹¹

82 Clark, *Legitimacy in International Society*, s. 20.

83 Finnemore ve Sikkink, “International Norm Dynamics and Political Change”, 897-898.

84 Dixon, “Humanitarian Intervention: A Novel Constructivist Analysis of Norms and Behaviour”, s.157.

85 Tony Blair, “The Blair Doctrine”, *Chicago: Global Policy Forum*, <https://archive.globalpolicy.org/empire/humanint/1999/0422blair.htm> erişim 08.03.2025.

86 Bill Clinton, “A Just and Necessary War”, *New York Times*, 23.05.1999, <https://www.nytimes.com/1999/05/23/opinion/a-just-and-necessary-war.html?ysclid=m809o4k5qr160678856>, erişim 08.03.2025.

87 “Secretary-General Presents His Annual Report to General Assembly”, <https://press.un.org/en/1999/19990920.sgsm7136.html/>, erişim 01.10.2024.

88 “We The Peoples: The Role of the United Nations in the 21st Century: Presented to General Assembly by Secretary-General”, <https://press.un.org/en/2000/20000403.ga9704.doc.html>, erişim 01.10.2024.

89 Report of International Commission on Intervention and State Sovereignty, *The Responsibility to Protect*, 2001.

90 Report of International Commission on Intervention and State Sovereignty, *The Responsibility to Protect*, s. 8.

91 Uğur Bayilloğlu, *İnsani Müdahale Çıkılmazından Çıkış Arayışı*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2016, s. 52.

Raporda, “koruma sorumluluğu” kapsamında devletlere ve uluslararası topluma “önleme sorumluluğu, tepki sorumluluğu ve yeniden inşa sorumluluğu” olmak üzere üç aşamalı sorumluluk yüklenmiştir. Devletlerin ve uluslararası toplumun iş birliğini ifade eden “önleme sorumluluğu” kavramı insani krizler karşısında nasıl ve ne şekilde önlem alınması gerektiğini tespit etmektedir. Alınması gereken tedbirlerin yetersiz kalması durumunda ise “teпки sorumluluğu” devreye girmektedir. Bu aşamada uluslararası toplum son çare olarak kuvvet kullanımını da içeren zorlayıcı tedbirlere başvurabilmektedir. Raporda, kuvvet kullanımı için yetkinin BM Güvenlik Konseyinde olduğu belirtilirken Güvenlik Konseyinin harekete geçmekte başarısız olması durumunda ise Genel Kurulun “Barış İçin Birlik” usulünün işletilmesi suretiyle askeri müdahaleye destek arayabileceği ya da BM Antlaşmasının VIII. Bölümü çerçevesinde bölgesel veya alt bölgesel örgütlerin kendi sınırları içerisinde harekete geçmesine olanak tanınmıştır.⁹² Raporun koruma sorumluluğu kapsamında ortaya koyduğu “yeniden inşa sorumluluğu” ise uluslararası toplumun kriz sonrasında iyileştirme, yeniden yapılandırma ve uzlaşmayı sağlamakla ilgili yükümlülüklerine atıfta bulunmaktadır.⁹³

Herhangi bir normun ortaya çıkışı ve yayılım süreçlerinin, aktörler tarafından maddi güce dayanan pratiklerin uygulamasını gerektirebileceği, bu çerçevede NATO'nun Kosova müdahalesiyle norm girişimcisi bir aktör olarak fonksiyon gösterdiği yukarıda ifade edilmişti. Bahse konu müdahale sonrası yaşanan süreçte ICISS toplanmış ve “Koruma Sorumluluğu” kavramı ortaya çıkmıştır. Norm Yaşam Döngüsü modelinin birinci aşamasına tekabül eden bu süreçte⁹⁴ normun belirlenmesi sağlanmış, unsurları ve uygulama parametreleri belirlenmiştir.

Finnemore ve Sikkink, Norm Yaşam Döngüsü modeline bağlı olarak ortaya çıkan normların kurumsallaşma sürecinde uluslararası örgütlerin önemine dikkat çekerler.⁹⁵ Buna göre uluslararası örgütler ortaya çıkan normların bir eşik noktasına ulaşması için normların uluslararası kurallara bağlanarak kurumsallaşmasına vesile olurlar.⁹⁶ Koruma Sorumluluğunun kurumsallaşma ve meşruiyet kazanma süreci ise kavramın BM çatısı altında ele alınmasıyla birlikte ivme kazanmıştır.⁹⁷

ICISS raporu ile ortaya konulan Koruma Sorumluluğu kavramı, 2004 yılında düzenlenen “Tehditler, Zorluklar ve Değişimler Hakkında Üst Düzey Panel”in neticesinde yayımlanan “Daha Güvenli Bir Dünya: Karşılıklı Sorumluluklarımız” başlıklı rapor ile BM gündemine taşınmıştır.⁹⁸ Raporda “...askeri müdahalenin son çare olarak Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi ile uygulanabileceği bir ortak uluslararası koruma sorumluluğu kuralının ortaya çıkmakta olduğunu kabul ediyoruz.”⁹⁹ ifadesiyle “koruma sorumluluğunun” bir kural olarak benimsendiği belirtilmiş ancak ICISS raporundan farklı olarak Güvenlik Konseyi kararı “askeri müdahale” için şart koşulmuştur.

⁹² Age, 53-57.

⁹³ Age, s. 90.

⁹⁴ Alex J. Bellamy, “Sovereignty Redefined: The Promise and Practice of R2P”, Pinar Gözen Ercan (ed.), *The Responsibility to Protect Twenty Years On*, Palgrave Macmillan, 2022, s. 16.

⁹⁵ Finnemore ve Sikkink, “International Norm Dynamics and Political Change”, 897-902.

⁹⁶ Age.

⁹⁷ Gözen Ercan, “R2P: From Slogan to an International Ethical Norm”, s. 40

⁹⁸ Filiz Değer, *Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararlarında Müdahale: Libya ve Suriye Örneği*, Yetkin Yayınları, Ankara, 2021, s. 53.

⁹⁹ “The Secretary General’s High-level Panel on Threats, Challenges, and Change, A More Secure World: Our Shared Responsibility”, https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/hlp_more_secure_world.pdf, erişim 10.10.2024.

BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 2005 tarihli “Daha Fazla Özgürlük” isimli raporunda koruma sorumluluğu kuralının ortaya çıkmakta olduğuna ilişkin yaklaşımı desteklemiştir.¹⁰⁰ Devlet ve hükümet başkanlarının bir araya geldiği 2005 Dünya Zirvesi’nde koruma sorumluluğu oybirliğiyle kabul edilmiştir. Zirve sonunda deklare edilen Sonuç Belgesi’nin 138. ve 139. maddelerine yansıyan karar, devletlerin “koruma sorumluluğunu” soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlarla sınırlandırırken “kuvvet kullanımı” için Güvenlik Konseyi yetkilendirmesini şart koşmuştur.¹⁰¹ Sonuç belgesinin Genel Kurulda oybirliğiyle kabulüyle Norm Yaşam Döngüsü modelinin ilk aşaması geride bırakılmıştır. Gareth Evans’ın ifadesiyle “beş yıl içerisinde yeni bir uluslararası normun doğuşuna tanıklık edilmiş”¹⁰² ve kritik sayıda devlet ikna edilerek ikinci basamak olan norm yayılımı aşamasına geçilmiştir.¹⁰³

Genel Kurul tarafından Sonuç Belgesi ile ortaya konulan irade, BM Güvenlik Konseyinin 2006 yılının sırasıyla Nisan ve Ağustos aylarında alınan 1674 ve 1706 sayılı kararları ile de teyit edilmiştir. Böylelikle Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi’nin 138. ve 139. paragraflarında yer alan hükümler, Güvenlik Konseyi tarafından da onaylanmıştır.¹⁰⁴

Kofi Annan’ın BM Genel Sekreterliği döneminde başlatılan girişimler sonucu ortaya çıkan ve şekillenen R2P normunun gelişimine yönelik çabalar görevi devrettiği Ban Ki Moon zamanında da devam etmiştir. Ban Ki Moon, 12 Ocak 2009 tarihinde yayınlanan “Koruma Sorumluluğunu Uygulamak” başlıklı raporunda R2P’nin normatif gelişimini uluslararası hukuk kurallarıyla örtüştürmeye çalışmıştır. Bununla birlikte Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi’nin 138. ve 139. paragraflarını üç sütuna dayandırmıştır. İlk sütun devletlerin koruma sorumluluğudur. Buna göre devletlerin kendi halklarını 138. maddede belirtilen soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlardan koruma noktasında öncelikli bir sorumluluğu vardır. İkinci sütun uluslararası destek ve kapasite artırımdır. Uluslararası toplumun, koruma sorumluluğunun gereklerini yerine getirme noktasında ilgili devletlere yardım etmesini taahhüt altına almaktadır. Üçüncü sütun ise zamanında ve kararlı bir cevaptır. Eğer bir devlet, koruma sorumluluğunun gereklerini yerine getirme noktasında başarısız olursa uluslararası toplumun zamanında ve kararlı bir şekilde cevap verme yükümlülüğü vardır.¹⁰⁵

BM çatısı altında gerçekleştirilen girişimler ve söylemler göz önünde bulundurduğunda R2P’nin devletlerin iç işlerinde ve uluslararası toplumun davranışlarında “uygun bir davranış standardı” oluşturduğu görülmektedir. Pınar Gözen Ercan, R2P’nin “iki düzeyde uygun davranış standardı oluşturduğunu” belirtmektedir.¹⁰⁶ İlki “egemenliğin sorumluluk olduğu” kavramsallaştırmasına bağlı olarak devlet düzeyinde üstlenilmesi gereken sorumluluktur. İkincisi ise uluslararası toplumun, devletlerin bu sorumluluklarını yerine getirme noktasındaki yardım ve mevcut insan hakları ihlallerini durdurmak için etkili yaptırımlar uygulama sorumluluğudur.¹⁰⁷

100 Kofi Annan, “In larger freedom: towards development, security and human rights for all”, 2005, <https://docs.un.org/en/A/59/2005>, erişim 08.03.2025.

101 United Nations, “2005 World Summit Outcome”, 2005, https://data.unaids.org/topics/universalaccess/worldsummitoutcome_resolution_24oct2005_en.pdf, erişim 08.03.2025.

102 Gareth Evans, From Humanitarian Intervention to the Responsibility to Protect, *Keynote Address to Symposium on Humanitarian Intervention*, University of Wisconsin, 2006, Madison.

103 Gözen Ercan, “R2P: From Slogan to an International Ethical Norm”, s. 41.

104 Değer, *Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararlarında Müdahale*, s. 54.

105 Ban Ki-Moon, “Implementing the Responsibility to Protect (12 January 2009)”, *Report of the UN Secretary-General*, A/63/677.

106 Gözen Ercan, “R2P: From Slogan to an International Ethical Norm”, s. 45.

107 Age.

Norm Yaşam Döngüsü modeline göre normların ortaya çıkış ve gelişim aşamaları süreçleri bir yandan maddi güce dayanan pratiklerin uygulamasını gerektirirken diğer yandan normların yayılımını sağlayacak diplomatik platformlara ve uluslararası örgütlere ihtiyaç duyar. Bu minvalde NATO, Bosna-Hersek ve Kosova'da gerçekleştirdiği insani müdahalelerle R2P normunun belirlimi sürecinde askeri güce dayanan pratikleri uygulayan bir aktör olarak fonksiyon göstermiştir. ICISS ve BM gibi diplomatik platformlar ise normun ortaya çıkmasını, çerçevelenmesini ve meşruiyet kazanmasını sağlamışlardır. 2005 Dünya Zirvesi'nde BM Genel Kurulunda R2P'nin oybirliğiyle kabulü sonrasında kritik sayıda devlet ikna edilmiş ve Norm Yaşam Döngüsü modelinin ikinci basamağı olan norm yayılımı aşamasına geçilmiştir. NATO müdahalesiyle sonuçlanan Libya krizi ise R2P'nin en açık şekilde belirtildiği ve uygulandığı alan olmuştur.

2.4. Libya Müdahalesi

Arap Baharı olarak adlandırılan ve kısa bir süre zarfında Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerini etkisi altına alan halk hareketleri, Tunus ve Mısır'ın ardından Libya'ya sıçramıştır. 15 Şubat 2011'de rejim karşıtı bir avukat olan Fethi Terbil'in Bingazi'de tutuklanması üzerine başlayan olaylar Libya hükümetinin göstericilere karşı ateşli silahlar kullanmak suretiyle müdahale etmesiyle karşılık bulmuştur. Kısa bir zaman dilimi içerisinde rejim karşıtı gösteriler başta Doğu Libya olmak üzere ülkenin değişik kısımlarına sirayet ederken Kaddafi'nin aşırı güç kullanması muhalefeti destekleyen kabilelerin doğudaki şehirleri ele geçirmesi ile sonuçlanmıştır.¹⁰⁸

BMGK, Libya'da yaşanan gelişmelerle ilgili olarak ilk beyanatını 22 Şubat 2011 tarihli basın açıklamasında dile getirmiştir.¹⁰⁹ Libya hükümetine halkını "koruma sorumluluğunu" yerine getirme çağrısı yapılmıştır. Müteakiben 26 Şubat 2011 tarihli ve 1970 sayılı oybirliğiyle alınan kararla sivil halka yönelik yaygın ve sistematik saldırıların "insanlığa karşı suç" teşkil edebileceği belirtilmiş ve Libya hükümetine halkını "koruma sorumluluğu" hatırlatılmıştır.¹¹⁰ Aynı kararda BM Antlaşmasının VII. bölümü ve 41. maddesi çerçevesinde Libya'ya silah ambargosu uygulanmasına karar verilmiş, rejimin ileri gelenlerinin mal varlığı dondurulmuş ve seyahat yasağı getirilmiştir. Ayrıca Libya'daki durum Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) Savcılığına havale edilmiştir.

Muhafifler, 5 Mart 2011'de yaptıkları toplantı ile Geçici Libya Ulusal Konseyini kurmuşlardır. İç savaşı koordine edecek bir yapı oluşturmak maksadıyla kurulan Geçici Libya Ulusal Konseyi'nin kendi içerisindeki bütünlüğü tam olarak sağlayamaması ve Kaddafi'nin hava kuvvetlerini yoğun bir şekilde kullanması nedeniyle sahadaki durum Kaddafi'nin lehine dönmüştür. Kaddafi, kısa bir zaman sonra Bingazi'nin batısındaki sokaklara ulaşırken, 17 Mart 2011'e gelindiğinde BMGK Libya gündemiyle toplanmıştır.¹¹¹

BMGK, 17 Mart 2011 tarihli ve 1973 sayılı kararında Libya otoritelerinin 26 Şubat 2011 tarihli ve 1970 sayılı BMGK kararlarına uymadığı vurgulanmış ve Libya hükümetinin halkını "koruma sorumluluğunun" olduğu tekrar edilmiştir. Kararda, Libya'daki durumun uluslararası barışı ve güvenliği tehdit ettiği tespit edilmiştir. Aynı zamanda acil ateşkes çağrısının yapılarak Libya hava sahasında uçuşa yasak bölge kurulmasına karar verilmiştir. Bu minvalde sivillerin korunması maksadıyla Libya hava sahasındaki tüm uçuşlar yasaklanmıştır. Üye devletlere

108 Veysel Ayhan, *Arap Baharı İsyanlar, Devrimler, Değişim*, MKM Yayınları, Bursa, 2012, 162-170.

109 United Nations Security Council, "Security Council Press Statement on Libya", <https://press.un.org/en/2011/sc10180.doc.htm>/ erişim 15.10. 2024.

110 "United Nations Security Council Resolution 1970", <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1970>, erişim 25.10.2024.

111 Ayhan, *Arap Baharı İsyanlar, Devrimler, Değişim*, 162-170.

ulusal düzeyde veya bölgesel örgütlere birlikte hareket ederek ve Genel Sekreter ile iş birliği yaparak saldırı tehdidi altında olan sivilleri ve sivil nüfuslu bölgeleri korumak için gereken tüm önlemleri alma yetkisi verilmiştir.¹¹² Kararın oylamasında Rusya ve Çin çekimser kalarak veto yetkilerini kullanmamışlardır.¹¹³

Kaddafi'nin, kararda yer alan ateşkes çağrısına karşılık vermemesi ve Bingazi'nin kontrolü amacıyla düzenlediği askerî harekâtı genişletmesi üzerine 19 Mart 2011'den itibaren ABD ve Fransa'nın başını çektiği bir grup NATO ülkesinden oluşan koalisyon harekete geçerek Kaddafi güçlerine karşı geniş çaplı bir hava saldırısı başlatmıştır. 27 Mart'ta NATO Genel Sekreteri Rasmussen, BM'nin 1970 ve 1973 sayılı kararlarının tatbiki için NATO'nun göreve hazır olduğunu beyan etmiştir. Bunun üzerine NATO, Libya'daki tüm askeri operasyonların sorumluluğunu 31 Mart 2011 tarihinde Koalisyon Güçlerinden teslim almıştır. Birleşik Koruyucu Harekât (*Operation Unified Protector*) adıyla anılan misyonun üç ana unsurdan oluştuğu açıklanmıştır. Bu unsurlar silah ambargosun denetlenmesi, uçuşa yasak bölge uygulaması ve sivillerin saldırılara veya saldırı tehdidinde karşı korunması için gerçekleştirilecek eylemlerdir.¹¹⁴

NATO operasyonun komutasını almasına ve yukarıda belirtilen unsurlar çerçevesinde krize müdahale etmesine rağmen mayıs ayına gelindiğinde gerek Kaddafi'nin gerekse de muhaliflerin ülkenin tamamını kontrol altına alacak güçte olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu durum NATO'yu farklı stratejilere yöneltmiştir. NATO, Kaddafi'ye ve onu destekleyen kesimlere doğrudan hava harekâtı düzenlemiştir. NATO'nun havadan ateş desteğini arkasına alan muhalifler, 25 Ağustos 2011 tarihinde başkent Trablus'u ele geçirmişlerdir. Ulusal Konsey, Trablus'a intikal ederken Kaddafi ise Trablus'tan kaçarak Sirte ve Beni Velid bölgesinde direnişine devam etmiştir. Bu bölgelerde yaşanan şiddetli çatışmaların ardından Kaddafi 20 Ekim 2011 tarihinde Sirte'de NATO desteğinde düzenlenen bir operasyonda yakalanmış ve linç edilerek öldürülmüştür.¹¹⁵ NATO ise 31 Ekim 2011 tarihinde Birleşik Koruyucu Harekât misyonunu sonlandırmıştır.¹¹⁶

R2P normu Libya müdahalesi ile ilk defa askeri bir operasyona temel oluşturmuştur. BMGK, ilk defa “koruma sorumluluğuna” dayanarak müdahale yetkilendirmesi yapmıştır. Libya krizi uluslararası toplumun koruma sorumluluğu çerçevesinde meşru askeri güç kullanabileceğini gösteren bir örnek olarak kayıtlara geçmiştir.¹¹⁷ R2P normunun ortaya çıkışı ve meşruiyet kazanması sonrasında ilk başarılı uygulaması yine NATO tarafından gerçekleştirilmiştir. Evans, Libya müdahalesinde “R2P normunun bir ders kitabı vakası şeklinde tam olarak olması gerektiği gibi çalıştığını” ifade ederken,¹¹⁸ Ban Ki-Moon ise Libya müdahalesi ile birlikte “artık R2P'nin geldiği herkes tarafından açıkça anlaşılmış olmalı” sözleriyle normun zaferini ilan etmiştir.¹¹⁹

112 “United Nations Security Council Resolution 1973”, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1973>, erişim 26.10.2024.

113 Bayilloğlu, *İnsani Müdahale Çıkamazından Çıkış Arayışı*, s. 134.

114 NATO, “Operational Media Update NATO and Libya”, 2011, <https://www.nato.int/cps/en/natolive/news71994.htm>, erişim 01.11.2024.

115 Ayhan, *Arap Baharı İsyanlar, Devrimler, Değişim*, 178-184.

116 NATO, “Operation UNIFIED PROTECTOR Final Mission Stats.”, 2011, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2011_11/20111108_111107-factsheetup_factsfigure.pdf, erişim 02.11.2024.

117 Aidan Hehir, “The Permanence of Inconsistency: Libya, the Security Council, and Responsibility to Protect”, *International Security*, 38:1, 2013, s. 144.

118 Gareth Evans, “Interview: The “RtoP” Balance Sheet After Libya”, <https://www.gevans.org/speeches/speech448%20interview%20RtoP.html>, erişim 09.03.2025.

119 Ban Ki-Moon, “Secretary-General’s remarks at Breakfast Roundtable with Foreign Ministers on The Responsibility to Protect: Responding to Imminent Threats of Mass Atrocities”, <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2011-09-23/secretary-generals-remarks-breakfast-roundtable-foreign-ministers-the-responsibility-protect-responding-imminent-threats-of-mass-atrocities-prepared-for-delivery>, erişim: 09.03.2025.

NATO'nun Libya müdahalesinin zaman içerisinde Kaddafi'yi devirecek bir operasyona dönüşmesi ise R2P normunun suistimal edilip edilmediğine yönelik birçok tartışmayı gündeme getirmiştir.¹²⁰ Ulfstein ve Christiansen BMGK yetkilendirmesinin sivilleri koruma görevini kapsadığını ancak Kaddafi rejiminin devrilmesinin yasadışı bir güç kullanımı olduğunu belirtmişlerdir.¹²¹ Andre Carati R2P normunun NATO tarafından siyasi amaçlarla araçsallaştırılmasının normun özüne zarar verdiğine dikkat çekmiştir.¹²² NATO'nun Libya müdahalesindeki yetki aşımına ve rejim değişikliği uygulamasına bir tepki olarak R2P normunun içeriğini daha net çerçevelemek ve kötüye kullanılmasını önlemek amacıyla Brezilya Devlet Başkanı Dilma Rousseff tarafından Korurken Sorumluluk (*Responsibility while Protecting*) kavramı ortaya atılmıştır.¹²³ Ghassen Ben Hadj Larbi, NATO'nun Libya krizindeki yanlış uygulamalarının R2P normunun gelişimini sekteye uğrattığını ve Norm Yaşam Döngüsü modelinin “içselleştirme” aşamasına geçişini engellediğini öne sürmüştür.¹²⁴

R2P'nin normatif gelişim sürecinin de tıpkı NATO'nun dönüşümü gibi henüz tamamlanmadığı ve devam eden bir süreç olduğu dikkate alındığında Libya müdahalesinin de R2P'nin inşa sürecine doğrudan etki ettiği ifade edilebilir. Zira Libya müdahalesine yönelik olarak yukarıda sunulan farklı görüşler bir arada değerlendirildiğinde NATO müdahalesinin bir yandan R2P'nin kurumsallaşmasına hizmet ederken diğer yandan normun sınırlarını, uygulamaya yönelik zorluklarını ve suistimal edilebilme olasılığını da göz önüne serdiği ve normun inşa sürecine yönelik olarak birçok tartışmanın fitilini ateşlediği görülmektedir.

Sonuç

Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemde yaşanan yapısal değişiklik NATO'nun halen devam etmekte olan kapsamlı bir dönüşüm sürecine girmesine neden olmuştur. Bu dönüşüm süreci içerisinde NATO, geleneksel savunma ittifakı kimliğinden sıyrılarak aynı zamanda ortaklık ve iş birliği forumu ile kriz yönetimi odaklı işlevsel bir kimlik kazanmış ve uluslararası sosyal yapıların yeniden inşasında etkili bir fail hâline gelmiştir. Bu bağlamda makalede NATO'nun kriz yönetim görevlerini icra edebilecek şekilde geçirdiği fonksiyonel dönüşüm süreci ile R2P normunun gelişimi arasında yapısal bir etkileşim ilişkisi olup olmadığı hususu Konstrüktivist bir perspektif dâhilinde incelenmiştir.

Konstrüktivist teorisinin yapı kavramsallaştırması, yapı-fail tartışmasına yönelik olarak sunduğu çözüm önerisi ve Norm Yaşam Döngüsü modeli aracılığıyla yapılan analiz neticesinde NATO'nun geçirdiği dönüşüm sürecine paralel olarak kriz yönetim görevi kapsamında Bosna-Hersek, Kosova ve Libya'da icra ettiği askeri müdahale uygulamalarıyla R2P normunun ortaya çıkışını ve gelişimini tetikleyen bir aktör olarak fonksiyon gösterdiği tespit edilmiştir. İttifak, Bosna-Hersek müdahalesiyle insani krizlere başarılı bir şekilde müdahale etme kapasitesine sahip bir aktör olduğunu ortaya koyarken Kosova müdahalesinde ise norm girişimcisi bir aktör olarak fonksiyon göstermek suretiyle R2P normunun ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. R2P normunun 2005 Dünya Zirvesi'nde oybirliğiyle kabulü sonrasında Norm Yaşam Döngüsü modelinin ikinci basamağı olan norm yayılımı aşamasına geçilmiştir. Libya müdahalesi ise R2P'nin kurumsallaşması ve uluslararası meşruiyet kazanması açısından dönüm noktası olmuş, ancak uygulamada karşılaşılan sorunlar normun içselleştirilmesi sürecine dair birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir.

120 Tim Dunne ve Katherine Gelber, “Arguing Matters: The Responsibility To Protect and the Case of Libya”, *Global Responsibility to Protect*, 6:3, 2014, 327-328.

121 Ulfstein ve Christiansen, “The Legality of the NATO Bombing in Libya”, s. 162.

122 Carati, “Responsibility to Protect, NATO and the Problem of Who should Intervene: Reassessing the Intervention in Libya”, s. 304.

123 Larbi, “The Libyan Crisis in the Evolution of R2P as an International Norm”, 15-17.

124 Age, s. 17.

Sonuç olarak çalışmada ulaşılan bulgular NATO'nun dönüşümünün yalnızca kurumsal ve işlevsel bir değişimi değil, aynı zamanda normatif düzeyde uluslararası sistemin yeniden yapılandırılmasına katkı sağlayan bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum hem NATO'nun evrilen kimliğini hem de uluslararası ilişkilerde norm üretim süreçlerinin dinamik doğasını anlamak açısından önemli teorik ve ampirik sonuçlar doğurmaktadır.

Yazarların Katkı Oranı

Araştırma Tasarısı A.D. ve S.T., Literatür Taraması A.D., Veri Toplama A.D., Analiz A.D. ve S.T., Metin Oluşturma A.D. ve S.T.

Çıkar Çatışması

Araştırmamızın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışması beyanımız bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Basılı Eserler

- ARI Tayyar ve PİRİNÇCİ Ferhat (2011). “Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Balkan Politikası” *Alternatif Politika*, 3:1, 1-30.
- AVCI Yasin ve MORÇİÇEK Hakan (2024). “Uluslararası İlişkilerde Yapı-Yapan Tartışması ve Eleştirel Gerçekçilik”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 102-122.
- BAĞCI Hüseyin (1992). “Bosna-Hersek Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 16:27, 257-279.
- BARNETT Michael ve FINNEMORE Martha (2004). *Rules for the World: International Organisations in Global Politics*, Cornell University Press, Ithaca and London.
- BAYILLIOĞLU Uğur (2016). *İnsani Müdahale Çıkmazından Çıkış Arayışı: Koruma Sorumluluğu*, Turhan Kitapevi, Ankara.
- BELLAMY Alex J. (2022). “Sovereignty Redefined: The Promise and Practice of R2P”, Pınar Gözen Ercan (ed.), *The Responsibility to Protect Twenty Years On*, Palgrave Macmillan, 13-33
- BELLAMY Alex J. (2009). “Kosovo and the Advent of Sovereignty as Responsibility”, *Journal of Intervention and Statebuilding*, 3:2, 163-184.
- CARATI Andrea (2017). “Responsibility to Protect, NATO and the Problem of Who Should Intervene: Reassessing the Intervention in Libya”, *Global Change, Peace & Security*, 293-309.
- CLARK Ian (2007). *Legitimacy in International Society*, Oxford University Press, Oxford.
- ÇAKIR Adem (2021). “NATO Dönüşüm Politikalarının İnşacı Yaklaşımına İncelenmesi (1991-2011)”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 17:38, 289-334.
- ÇEVİKBAŞ Ahmet (2011). “Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO’nun Kosova’ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarından Değerlendirilmesi”, *Savunma Bilimleri Dergisi*, 10:2, 18-57.
- CHARNEY Jonathan (1999). “Anticipatory Humanitarian Intervention in Kosovo”, *The American Journal of International Law*, 93:4, 1999, s. 834-841.
- DEĞER Filiz (2021). *Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararlarında Müdahale: Libya ve Suriye Örneği*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- DIXON Steven (2013). “Humanitarian Intervention: A Novel Constructivist Analysis of Norms and Behaviour”, *Journal of Politics & International Studies*, 9, 126-172.
- DUNNE Tim ve GELBER Katherine (2014). “Arguing Matters: The Responsibility to Protect and the Case of Libya”, *Global Responsibility to Protect*, 6:3, 326-349.
- EVANS Gareth (2006). From Humanitarian Intervention to the Responsibility to Protect, *Keynote Address to Symposium on Humanitarian Intervention, University of Wisconsin*, Madison.

- FINNEMORE Martha (1996). *National Interests in International Society*, Ithaca: Cornell.
- FINNEMORE Martha ve SIKKINK Kathryn (1998). "International Norm Dynamics and Political Change", *International Organization*, 52:4, 887-917.
- FLOCKART Trine (2015). "Understanding NATO through Constructivist Theorising", Mark Webber ve Adrian Hyde-Price. (eds.), *Theorising NATO: New Perspectives on the Atlantic Alliance*, Routledge, London, 139-157.
- GÖZEN ERCAN Pınar (2014). "R2P: From Slogan to an International Ethical Norm", *Uluslararası İlişkiler*, 11:43, 35-52.
- HEHIR Aidan (2013). "The Permanence of Inconsistency: Libya, the Security Council, and the Responsibility to Protect", *International Security*, 38:1, 137-159.
- KARAKOÇ Jülide (2006). "ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde NATO'nun Kosova Müdahalesi", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8:1, 227-242.
- KARAOŞMANOĞLU Ali (2014). "NATO'nun Dönüşümü", *Uluslararası İlişkiler*, 10:40, 3-38.
- KEOHANE Robert (1988). "International Institutions: Two Approaches", *International Studies Quarterly*, 32:4, 379-396.
- KI-MOON Ban (2009). "Implementing the Responsibility to Protect", *Report of the UN Secretary-General*, A/63/677.
- KOLASİ Klevis (2016). *Uluslararası Politikanın Yapısal Teorisi*, Ankara.
- KRAUTHAMMER Charles (1990). "The Unipolar Moment", *Foreign Affairs*, 70:1, 23-33.
- LARBI Ghassen Ben Hadj (2016). "The Libyan Crisis in the Evolution of R2P as an International Norm", *Forum of International Development Studies*, 46:10, 1-22.
- NATO (2001). *NATO El Kitabı*, Office of Information and Press.
- NEWMAN Edward and VISOKA Gëzim (2024). "NATO in Kosovo and the Logic of Successful Security Practices", *International Affairs*, 100:2, 631-653.
- NOLL Jörg and RIETJENS Sebastiaan (2015). "Learning the Hard Way NATO's Civil-Military Cooperation", Mark Webber ve Adrian Hyde-Price. (eds.), *Theorising NATO: New Perspectives on the Atlantic Alliance*, Routledge, London, 215-232.
- ORFORD Anna (2018). "NATO, Regionalism, and the Responsibility to Protect", Ian Shapiro ve Adam Tooze (eds), *Charter of the North Atlantic Treaty Organization: Together with Scholarly Commentaries and Essential Historical Documents*, Yale University Press, 1-19.
- ÖZLÜK Erdem ve ÖZLÜK Duygu (2014). "NATO'yu Anlamak: Yeni Kimlikleri ve Uyum Süreçleri", *Selçuk Üniversitesi Journal of Institute of Social Science*, 31, 209-225.
- PURTAŞ Fırat (2005). "Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askeri İlişkileri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 1:2, 7-31.
- REPORT OF ICISS (2001). *The Responsibility to Protect*.
- REUS-SMIT Christian (2012). "Konstrüktivizm", Scott Burchill (ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Küre Yayınları, İstanbul, 279-310.
- RYNNING Sten (2005). *NATO Renewed: The Power and Purpose of Transatlantic Cooperation*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- RYNNING Sten (2014). "The Geography of the Atlantic Peace: NATO 25 Years After the Fall of the Berlin Wall", *International Affairs*, 90:6, 2014, 1383-1401.
- SÖNMEZOĞLU Faruk (2016). *Son On yıllarda Türk Dış Politikası 1991-2015*, Der Yayınları, İstanbul.
- TESON Fernando (2008). "Kosovo: A Powerful Precedent for the Doctrine of Humanitarian Intervention", *The Amsterdam Law Forum*, 1:2, 54-60.
- THE INDEPENDENT INTERNATIONAL COMMISSION ON KOSOVO (2000). *The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned*, Oxford University Press, Oxford.
- ULFSTEIN Geir and CHRISTIANSEN Hege Fossund (2013) "The Legality of the NATO Bombing in Libya", *International and Comparative Law Quarterly*, 62:01, 159-171.
- UZGEL İlhan (2013). "Balkanlarla İlişkiler", Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası (1980-2001)*, İletişim, İstanbul, 174-181.
- VIOTTI Paul R. ve KAUPPI Mark (2010). *International Relations Theory*, Longman, London.
- VEYSEL Ayhan (2012). *Arap Baharı İsyanlar, Devrimler, Değişim*, MKM Yayınları, Bursa.
- WALTZ Kenneth (2015). *Uluslararası Politika Teorisi*, Osman Binatlı (çev.), Çınar Özen (ed.), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- WEBBER Mark (2015). "Introduction, Is NATO a Theory Free Zone?", Mark Webber ve Adrian Hyde-Price. (eds.), *Theorising NATO: New Perspectives on the Atlantic Alliance*, Routledge, London, 15-33.

- WELSH Jennifer (2011). “Civilian Protection in Libya: Putting Coercion and Controversy Back into RtoP”, *Ethics & International Affairs*, 25:3, 255-262.
- WENDT Alexander (1987). “Agent-Structure Problem in International Relations Theory”, *International Organization*, 41:3, 335-370.
- WENDT Alexander (1994). “Collective Identity Formation and the International State”, *American Political Science Review*, 88:2, 384-396.
- WENDT Alexander (1995). “Constructing International Politics”, *International Security*, 20:1, 71-81.
- WENDT Alexander (2012). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, Helin Ertem ve Suna Gülfer (çev.), Küre Yayınları, İstanbul.
- WHEELER Nicholas (2003). *Saving Strangers Humanitarian Intervention In International Socitey*, Oxford University Press, Oxford.

İnternet Kaynakları

- ANNAN Kofi (2005). *Report of Secretary-General, in Larger Freedom: Towards development, security and human rights for all, General Assembly, fifty-ninth session*. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/A.59.2005.Add.3.pdf>, erişim 10.10.2024.
- BLAIR Tony (1999). “The Blair Doctrine”, *Chicago: Global Policy Forum*, <https://archive.globalpolicy.org/empire/humanint/1999/0422blair.htm> erişim 08.03.2025.
- BOLOPION Philippe (2011). “After Libya, the question: To protect or depose?”, *Los Angeles Times*, <https://www.latimes.com/opinion/la-xpm-2011-aug-25-la-oe-bolopion-libya-responsibility-t20110825-story.html>, erişim 04.07.2011.
- CLINTON Bill (1999). “A Just and Necessary War”, *New York Times*, <https://www.nytimes.com/1999/05/23/opinion/a-just-and-necessary-war.html?ysclid=m809o4k5qr160678856>, erişim 8.03.2025.
- EURONEWS (2019). “Srebrenitsa Soykırımı: Sürece nasıl gelindi, neler yaşandı?”, *Euronews*, <https://tr.euronews.com/2019/07/11/srebrenitsa-soykirimi-surece-nasil-gelindi-neler-yasandi>, erişim 25.09.2024.
- EVANS Gareth (2011). “Interview: The “RtoP” Balance Sheet After Libya”, <https://www.gevans.org/speeches/speech448%20interview%20RtoP.html>, erişim 09.03.2025.
- HENDRICKSON Ryan (2005). “Crossing the Rubicon”, <https://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/english/history.html>, erişim 20.09.2024.
- Kİ-MOON Ban (2011). “Secretary-General’s Remarks at Breakfast Roundtable with Foreign Ministers on “The Responsibility to Protect: Responding to Imminent Threats of Mass Atrocities”, <https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2011-09-23/secretary-generals-remarks-breakfast-roundtable-foreign-ministers-the-responsibility-protect-responding-imminent-threats-of-mass-atrocities-prepared-for-delivery>, erişim 09.03.2025.
- NATO (2010). “Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the NATO”, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf, erişim 07.07.2025
- NATO (2011). “Operational Media Update NATO and Libya”, https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_71994.htm erişim 01.11.2024.
- NATO (2011). “Operation UNIFIED PROTECTOR Final Mission Stats.” https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2011_11/20111108_111107-factsheet_up_factsfigure.pdf erişim 02.11.2024.
- UNITED NATIONS (1996). “Former Yugoslavia –UNPROFOR”, https://peacekeeping.un.org/mission/past/unprof_b.htm, erişim 19.09.2024.
- UNITED NATIONS (1999) “Secretary-General Presents His Annual Report to General Assembly”, *Press Release*, <https://press.un.org/en/1999/19990920.sgs7136.html>, erişim 01.10.2024.
- UNITED NATIONS (2000). “We the Peoples: The Role of the United Nations in the 21st Century: Presented to General Assembly by Secretary-General”, *Press Release*, <https://press.un.org/en/2000/20000403.ga9704.doc.html>, erişim 01.10.2024.
- UNITED NATIONS (2004). “The Secretary General’s High-level Panel on Threats, Challenges, and Change, A More Secure World: Our Shared Responsibility”, https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org/peacebuilding/files/documents/hlp_more_secure_world.pdf erişim 10.10.2024.
- UNITED NATIONS (2005). “In larger freedom: towards development, security and human rights for all”, <https://docs.un.org/en/A/59/2005>, erişim 08.03.2025.
- UNITED NATIONS (2005). “2005 World Summit Outcome”, https://data.unaids.org/topics/universalaccess/worldsummitoutcome_resolution_24oct2005_en.pdf, erişim 08.03.2025.

- UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (1991). “United Nations Security Council Resolution 713”, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/713>, erişim 19.09.2024.
- UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (1992). “United Nations Security Council Resolution 743”, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/743>, erişim 19.09.2024.
- UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (1993). “United Nations Security Council Resolution 819”, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/819>, erişim 19.09.2024.
- UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (1993). “United Nations Security Council Resolution 836”, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/836>, erişim 20.09.2024.
- UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (1998). “United Nations Security Council Resolution 1160”, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1160>, erişim 25.09.2024.
- UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (1998). “United Nations Security Council Resolution 1199”, <http://unscr.com/files/1998/01199.pdf>, erişim 25.09.2024.
- UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (1998). “United Nations Security Council Resolution 1203”, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1203>, erişim 25.09.2024.
- UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (1999). “United Nations Security Council Resolution 1244”, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1244>, erişim 27.09.2024.
- UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (2011). “United Nations Security Council Resolution 1970”, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1970>, erişim 25.10.2024.
- UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (2011). “United Nations Security Council Resolution 1973”, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1973>, erişim 26.10.2024.
- UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (2011). “Security Council Press Statement on Libya- 03 February 2011”, <https://press.un.org/en/2011/sc10180.doc.htm>/ erişim 15.10.2024.
- UNITED NATIONS SECURITY COUNCIL (2011). “S/PV.6531-10 May 2011”, <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/syria-spv-6531.php>, erişim 16.10.2024.